

הואיל משה

חג הפסח
שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ג:), אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני (לענין הקרבת קרבנות) שלוחי דרחמנא נינהו, דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה דאמור) דבמסכת נדרים (דף ל"ה:): מיבעיא ליה להגמ' אי כהני שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא, ולא איפשטא האיבעיא, ולמה לא פשטוה מהא דרב הונא בריה דרב יהושע עכ"ק.

ובספר בנין שלמה על הרמב"ם הל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, דהנה במסכת קידושין (סו) פריך הגמרא על רב הונא בריה דרב יהושע, ולא, הא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליח מצי משוי, ומשני, ולא היא, ישראל לא שייכי בתורת קרבנות כלל (שיהיו הן עובדים את העבודה), עבד שייך בגיטיין, דתניא, נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חבירו מיד רבו של חבירו (אם אינו מקבל גיטו משום דלא יצא הגט מרשות רבו מקבל הוא גט לחברו שאינו עבדו של רבו אלא של איש אחר דהא יצא הגט לרשות שאינו שלו), אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד) עיי"ש, הרי מזה דאם שייך במקצת אותו דבר והו"ל בגדר מצי עבד דמצי משוי שליח, ולפי"ז למ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ ישראל נמי איתנייהו בתורת קרבנות דהרי רמיא עליה חובת תפלה, וא"כ י"ל דמשו"ה כהני הוי שלוחי דידן כיון דכל ישראל נחשבו כנגד איתנייהו במקצת תורת קרבנות משום דתפלות כנגד תמידין תקנום והו"ל התפלה כעין עבודה, ועייין בטו"ז או"ח (סי' ק"כ סק"א) דלחד פירושא ואשי ישראל הכוונה על התפילות, דתפילה דהוא נגד הקרבנות נקרא אשי ישראל, הרי שהתפלה בגדר עבודת קרבנות, ומשו"ה שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן.

ובזה מתורץ קו' התוס', די"ל דרב הונא בריה דרב יהושע ס"ל דתפלות כנגד אבות תקנום, ולכן לדידיה העבודה והו"ל בכלל מידי דלא מצי עביד, וע"כ ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, אבל הגמרא במסכת נדרים קאי להמ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, והו"ל בכלל מצי עביד, ולכן שפיר איבעיא ליה אי הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא עיי"ש, וכ"כ בספרו חכמת התורה פ' לך (דף שכ"ז) עיי"ש.

והיוצא לנו מזה, דאי ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, משא"כ אי ס"ל דתפלות אבות תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דרחמנא.

אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה כל ימי חיך להביא לימות המשיח:

ורקדקו המפרשים, דבשלמא אם היה בן שבעים שנה ממש, היינו רבותא דקתני ולא זכיתי, אבל מכיון דבאמת היה בן י"ח ורק שנעשה לו נס והיה כבן שבעים, א"כ מאי רבותא איכא שלא זכה וניצח את חביריו כיון דרך בשנים הוה עכ"ק.

והנבס"ד, דהנה בענין נשיאות ראב"ע מספר לנו הגמ' במסכת ברכות (דף כ"ז:) גופא דעובדא היכי הוי, דר' יהושע אמר דתפלת ערבית רשות, וחלק עליו ר"ג ואמר דתפלת ערבית חובה, ואחרי שציערה ר"ג לר"י על זה, העבירו אותו מנשיאותו, ואוקמי לראב"ע נשיא, ונעשה לו נס שאהדרו ליה תמני סרי דרי חירותא, והיינו דקאמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה עיי"ש, וכתב בספר מאור הקטן (פרשת שמות דף כ"ח: מדפ"ס), דכיון דאיתרחיש ליה ניסא לראב"ע בתמני סרי דרי חירותא, וקבל עליו הנשיאות והעבירו ר"ג מנשיאות, א"כ י"ל מן שמים הראו אות לר"ג דכשלא כדין ציער לר' יהושע בענין תפלת ערבית, כי הדין הוא עם ר' יהושע דתפלת ערבית רשות עכ"ד.

ואיתא במסכת ברכות (דף כ"ז:), תנו רבנן, מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע, א"ל תפלת ערבית רשות או חובה, אמר ליה רשות, בא לפני רבן גמליאל, אמר ליה תפלת ערבית רשות או חובה, אמר ליה חובה וכו' עיי"ש, וכתב ביפה מראה דזה תליא בפלוגתא, דאיתא במסכת ברכות (דף כ"ז:), איתמר, ר' יוסי ברבי חנינא אמר, תפלות אבות תקנום, אברהם תקן תפלת שחרית, יצחק תקן תפלת מנחה, יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפלה, ר' יהושע בן לוי אמר, תפלות כנגד תמידין תקנום, שחרית נגד תמיד של שחר, מנחה נגד תמיד של בין הערבים, ערבית נגד איברים ופדרים שלא נתעכלו עיי"ש, ולפי"ז רבן גמליאל ס"ל דאבות תקנום, וכיון דיעקב בחיר שבאבות תיקן ערבית למה יגרע ערבית ולכן ס"ל חובה, משא"כ אי ס"ל כנגד תמידין תקנום, וערבית אינה נגד קרבן קבוע, ולכן ס"ל דתפילת ערבית הוא רשות עכ"ד.

שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו וכו' וכבר נשלם עכ"ל, ומעתה לא צריכין לומר דלילות השלימו וליכא הוכחה דמזכירין יציאת מצרים בלילות.

וכתבו המפ', דזה דחשבינן הגלות מלידת יצחק הוא רק אי נימא דהגלות הוא בשביל חטאו של אברהם אבינו כדאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), אי משום שעשה אנגרייא בת"ח, או משום שאמר במה אדע, או בשביל שהפרישם מתחת כנפי השכינה, משא"כ אי נימא דגלות מצרים הוא בשביל חטאו של מכירת יוסף, אז אין לומר דהגלות התחיל מלידת יצחק עכ"ד.

ובזה יבואר, אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה, דנעשה לי נס דאהדרו לי תמני סרי דרי חיורתא, ולפי"ז מוכח דהסכימו מן השמים דתפלת ערבית רשות, והטעם דתפלת ערבית רשות הוא משום דתפלות כנגד תמידין תקנום, ולפי"ז י"ל דכהנים שלוחי דידן נינהו, וא"כ הצדק הוא עם השבטים, וגלות מצרים הוא בשביל חטאו של אדע"ה, ושפיר י"ל דהגלות התחיל מלידת יצחק, ולפי"ז י"ל דיצאו בני ישראל ממצרים בזמן, ולא אמרינן דהלילות השלימו, ועל כן לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות ודו"ק.

****

חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם, ואף אתה אומר לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. וכבר הקשו המפרשים דאמאי משיבין לו דווקא הלכה זו.

והנבס"ד בדרך דרוש, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא, וכתב רשיז"ל (ד"ה מודעא) וז"ל, שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס עכ"ל.

והקשו המפ' בהא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, דהרי אעפ"י דקבלת התורה היתה באונס, מ"מ הלא קיי"ל במסכת ב"ב (דף מ"ג), אמר רב הונא, תליוהו וזבין (מי שתלו אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקיבל הדמים ואומר רוצה אני), זביניה זבינא (ולא יוכל לתזור בו), מ"ט, כל דמזבין איניש (רוב חפצים וכלי ביתו וטליתו שאדם מוכר) אי לאו דאניס (ודחיק במעות) לא הוה מזבין, ואפי"ה זביניה זביני (בעל כרחו אפילו לא גמר ומקני שלא נתנה תורה חילוק במקח וממכר בין דברים הצריכים לו ומכרן לדברים שאין צריכין לא אלא כולוה קונה לוקח וה"נ אע"ג דאניס מוכר קונה לוקח הואיל וקיבל דמים אע"ג דלא גמר ומקני) עיי"ש, וא"כ מה בכך שהיתה ע"י כפיית ההר, והלא השי"ת משלם שכר טוב לעושי רצונו, וא"כ הו"ל בכלל תליוהו וזבין דזביניה זביני.

ובגליון ישראל סבא (גליון ט) כתב השפע חיים זצ"ל לפרש הויכוח שהיה בין יוסף להשבטים, דהנה הכתוב אומר וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו, ולכאורה צריך להבין מה חטאו של יוסף במה שחלם שיהיה מלך שישנאו אותו בשביל זה, ועוד קשה, דאיתא במסכת שבת (דף ט"ז), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, מבואר מזה דשנאת השבטים על יוסף היה על הכתונת פסים שעשה לו יעקב אבינו, והרי הכתוב אומר דשנאתם היה על החלומות ועל דבריו.

אולם יש ליישב דשניהם אמת דטענתם היתה כיון דלבש הכתונת פסים דהוא בגדי כהונה, אינו ראוי להיות מלך, וכדאיתא בירושלמי (שקלים פ"ו מ"א) אין מושחין כהנים למלכים עיי"ש, והנה הטעם דא"א לכהן להיות מלך, י"ל דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן, דהנה זה ודאי דמלך הוא שליח דרחמנא כדכתיב כי לה' המלוכה, ואם נאמר דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ כיון דמלוכה הוא שליח דרחמנא, והוא במעלה יותר גדולה, אין ראוי לכהנים שיתערבו בו, כיון דהם אינם במעלה זו שיהיו שלוחי דרחמנא, משא"כ אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, שפיר י"ל דגם כהן יכול להיות מלך, ולפי"ז י"ל דיוסף סבר כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, לכן שפיר אפשר להיות מלך, ולפי"ז שלא כדן מכרו אותו, והשבטים סברי כהנים שלוחי דידן נינהו, וא"א לכהן להיות מלך, ולזה אמרו המלך תמלוך עלינו, כיון שאתה כהן א"א להיות מלך, ולכן שפיר מכרו אותו עכ"ד.

ובהגדה של פסח שמחת הרגל להחיד"א (פסקא אראב"ט) כתב הטעם דמזכירין יציאת מצרים בלילות, דמבואר בפרקי דר"א (פרק מ"ח), דלכן יצאו בני ישראל ממצרים קודם הזמן, דהלילות השלימו לד' מאות שנה שהיו צריכים להיות תחת יד פרעה במצרים, דרט"ו שנה ימים ויליות הם ת"ל שנה, והם לא עבדו רק רט"ו ביחד עם הלילות דנחשבים כימים, בשביל שעבדו בהם גם בלילה, ולכן נשלם הזמן של ת' שנה ויצאו לחירות עיי"ש, וכיון דלילות השלימו הזמן אז נכון להזכיר יציאת מצרים בלילה עיי"ש.

אמנם לפימ"ש רשיז"ל פרשת לך (ט"ו-י"ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישראל יצאו ממצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש, וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-ט) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רשיז"ל וז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש, ובמדרש שוחר טוב (תהלים פרק י"ח) איתא, א"ר שמואל לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', אמר להקב"ה, רבון העולמים, כבר חשבתני מה שאמרת לאברהם אבינו בבין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך,

בסוגיא דחמץ אחר הפסח

איתא במסכת פסחים (דף כ"ח.), חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, ושל ישראל אסור בהנאה, שנאמר לא יראה לך שאור (וכיון דעבר על כל יראה קנסין ליה דאסור בהנאה), ואיתא בגמ', דתניא, חמץ בין לפני זמנו (משש שעות עד שתחשך), בין לאחר זמנו (משעבר הפסח) עובר עליו בלאו (ואם אכלו אינו ענוש כרת), תוך זמנו (במועד) עובר עליו בלאו וכרת דברי ר' יהודה וכו', מאי טעמא דר' יהודה, תלתא קראי כתיבי, לא יאכל חמץ, וכל מחמצת לא תאכלו, לא תאכל עליו חמץ, חד לפני זמנו וחד לאחר זמנו וחד לתוך זמנו, מני מתני' אי ר' יהודה חמץ סתמא קאמר אפילו דנכרי וכו', ולקמן (דף כ"ט.), אמר רב אחא בר יעקב לעולם ר' יהודה היא (דאע"ג דנפקא ליה מקראי דלאחר זמנו אסור קרא בשאור דישאל קאמר אבל דנכרי שרי), ויליף שאור דאכילה משאור דראייה (חמץ דגבי לא יאכל משאור דראייה ומותר חמצו של נכרי אף באכילה ואפילו בפסח מה"ת), מה שאור דראייה שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, אף שאור דאכילה שלך אי אתה אוכל אבל אתה אוכל של אחרים ושל גבוה וכו' עיי"ש.

והקשה בספר צ"ח (רש"י ד"ה ויליף שאור דאכילה), מנ"ל לר' יהודה לאסור חמץ לאחר זמנו, ואי משום תלתא קראי כתיבי ומוקי חד קרא לאחר זמנו, דילמא חד קרא אתיא לאסור חמצו של נכרי, דלא תלמוד שאור דאכילה משאור דראייה עכ"ק.

והנבס"ד, דהנה התוס' (סו) ד"ה בדין הקשו, איך משכחת באכילה חמץ של אחרים, הרי אי אפשר שלא יהיה שלו בשעת אכילה, דאם נתן לו הנכרי הרי הוא שלו, ואם גזל מנכרי הרי חייב באחריותו, ולא גרע מחמץ שחייב באחריותו דהוי כשלו עכ"ק.

ובפשיטות י"ל, כיון דבפסח חמץ אסור בהנאה, ואין קנין זוכיה באיסורי הנאה, אך בריב"ש מבואר דיש קנין זוכיה באיסורי הנאה, וכן כתב הרמב"ם דקנה חמץ בפסח לוקה עיי"ש, אך צ"ב, דלכאורה האיך אפשר לומר דיש זכיה באיסורי הנאה, דכיון דמה שיש לו אינו ברשותו איך יכניס הדבר לרשותו.

אך י"ל, דהנה הפמ"ג בפתיחה לה' פסח ח"א (פ"א אות ח') ובח"ב (פ"א אות ד') כתב, דיש להסתפק בנהנה מח"ש מאיסורי הנאה אי אסור מה"ת, דשמא קרא דכל חלב דילפינן מינה דח"ש אסור מה"ת, לא מוכח רק באיסורי אכילה לא בהנאה, והטעם דחזי לאיצטרופי היינו שיטעה ויאכל כזית בכדי אכילת פרס ל"ש בהנאה דרק באכילה מצטרף בכא"פ, משא"כ בהנאה ול"ש שמא יהנה אח"כ עוד מח"ש, ולפי"ז הקשה אהא דאיתא בפסחים (דף ט') שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאלו הן ברשותו וכו' וחמץ משש שעות ולמעלה עיי"ש. ולכאורה אמאי חשוב חמץ אינו ברשותו של אדם הא יכול ליהנות ח"ש, ובהנאה אמרינן דח"ש מותר עכ"ק עיי"ש, ומעתה אי נימא דבהנאה חצי שיעור מותר, א"כ שפיר מובן דיש זכיה וקנין באיסורי הנאה.

ובשו"ת קול אריה חאבהע"ז (סי' צ"ג) כתב בשם האחרונים, דהך סברא דאגב זוזי גמר ומקני לא הוי בגדר ודאי, רק בגדר רוב ואומדנא דמוכח עיי"ש, ולפי"ז אי אזלינן בתר רוב, י"ל דליכא טענת מודעא, דאגב אונסא זוזי קבלו התורה, משא"כ אי לא אזלינן בתר רוב, לא אמרינן דקבלו עליהם ברצון ואיכא טענת מודעא על קבלת התורה שהיתה בכפייה.

והתוס' במסכת פסחים (דף ק"ב) ד"ה מפטירין כתבו, וא"ת אחר הפסח מאי טעמא אין מפטירין הא נפיש טעמיה טפי ממצה, י"ל כדמפרש בירושלמי, דמשו"ה נאכל על השובע, שלא יבוא לידי שבירת עצם וכתיב ועצם לא תשברו בו, ומשו"ה אין אוכלין שום דבר עיי"ש.

ואיתא במסכת חולין (דף י"א), מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא, מר בריה דרבינא אמר, אתיא משבירת עצם בפסח, דאמר רחמנא ועצם לא תשברו בו וניחוש שמא ניקב קרום של מוח, אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא עיי"ש.

וכתב בספר שמחת הרגל להחיד"א (דף ל"ח). לבאר שאלת החכם וז"ל, וכבר בא חכם בחכמתו כי חיזק בריחי שאלתו ותוכן כוונתו בא במחירת על ענין המודעא, דמאחר שכפה עלינו את ההר ואנוסים אנו, וכתבו התוס' (סו) דמה שכתב יהושע ברית עם ישראל היינו שלא לעבוד ע"ז דוקא עיי"ש, וזהו חקירת החכם, דודאי לענין קבלת אלהותו כרתנו ברית עם יהושע שלא לעבוד ע"ז, וזהו שאמר מה העדות והחקים והמשפטים לאפוקי דעת רז"ל בתנחומא (פרשת נח ס"ג) שכפיית ההר היה דוקא על תורה שבעל פה, לזה אמר מה העדות וכו' דהיינו כל התורה בכללה דעל הכל היה הכפייה ואנוסים היינו אשר צוה ה' אלקינו דלענין אלהות הא ודאי כרתנו ברית והוא אלקינו, אבל העדות וחקיו ומשפטיו עם ישראל הן הן גופי תורה באלה אנו ואנוסים ומה העדות וכו' כלומר מה חיוב יש לנו עליהם עכ"ל.

וזהו מה שמשיבין להחכם על שאלתו, אין מפטירין אחר הפסח כדי שלא יבוא לידי שבירת עצם, ולכאורה קשה וניחוש שמא ניקב קרום של מוח, וע"כ דאזלינן בתר רובא, ומעתה ליכא טענת מודעא, דאגב אונסא זוזי קבלו התורה, ולכן צריכין אנו לקיים העדות והחקים והמשפטים ודו"ק.

****

הא מני ר"ש היא דאמר אין איסור חל על איסור, דתניא, ר"ש אומר האוכל נבילה ביוה"כ (שוגג) פטור (מחטאת דאין איסור דיום הכיפורים חל על איסור נבילה) עיי"ש, והקשה בחידושי חת"ס, דאמאי לא אמר הא מני ר' יהודה היא, דס"ל במסכת חולין (דף ק:) דקל על חמור אינו חל עיי"ש, וה"נ חמץ קל הוא לגבי טבל שהרי אין היתר לטבל בלי מעשה דהפרשה, משא"כ חמץ דממילא שריא אחר הפסח עכ"ק.

והנבס"ד, דהנה התוס' במסכת סוכה (דף ל:) ד"ה משום הקשו, דלמ"ל קרא דאינו יוצא במצה של טבל, תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה, דקא אכיל איסורא ונפיק ידי מצה עכ"ק.

וכתב בשאגת אריה (סי' צ"ג) ליישב, דאי לאו קרא הוה אמינא דיבא עשה דמצה וידחה איסור טבל, ולאיסור כזה לא סגי לך בטעמא דמצוה הבאה בעבירה, דכיון דראוי למצות עשה דמצה לדחות הלא תעשה של איסור זה, הרי אין כאן עבירה, ואדרבה אפילו מצוה יש כאן, ולכן צריכין אנו להקישא דמצה לחמץ עיי"ש.

אך יש להעיר, לפימ"ש"כ הגרי"ע בספרו לקח טוב (כלל ג') ובעין פנים לתורה (אופן ד') דבאיסורי אכילה איכא לאו נוסף, לפי"מ דאיתא בע"ז (סי' ט'), ר' יהודה אומר משום ר"מ, מנין לכל איסורין שבתורה שמצטרפין זה עם זה, ת"ל לא תאכל כל תועבה, כל שתיעבתי לך הרי הוא בכל תאכל עיי"ש, מבואר מזה דהלאו דלא תאכל כל תועבה הוא לאו כולל על כל המאכלות אסורות שנאסרו כבר כל אחד מהם בלאו הפרטי שבו, ומלבד הלאו הפרטי כתבה התורה לאו כולל לכולם, ואמרה כל שתיעבתי לך ר"ל כל שאסרתיו לך לאכילה, אני מזהיר אותך עוד הפעם שלא תאכלנו, ומכח הלאו הזה הכולל כל מאכלות האסורות יחד, הם מצטרפין זה עם זה לר"מ, ולפי"ז איכא באיסורי אכילה שני לאוין, הלאו הפרטי שבו והלאו דלא תאכל כל תועבה הכולל כולם, ולפי"ז בכל איסורי אכילה לא שייך לומר עשה דוחה ל"ת כיון דאיכא תרי לאוין עיי"ש, ולפי"ז לא שייך לומר כאן עשה דוחה ל"ת, כיון דאיכא שני לאוין, ובשני לאוין לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז הדקל"ד למ"ל קרא דאינו יוצא במצה של טבל, תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה.

אך יש לתרץ, דהנה הרמב"ם בהל' כלאים (פ"ה הל"א) כתב, המלביש את חבירו כלאים, אם היה הלובש מזיד, הלובש לוקה, והמלביש עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, ואם לא ידע הלובש שהבגד כלאים, והמלביש מזיד, המלביש לוקה, והלובש פטור עכ"ל, ומקורו בתוספתא מכות (פ"ג טז). ומהר"י קורקוס כתב הטעם, משום דכתיב לא תלבש שעטנו קרי ביה לא תלביש עיי"ש, ומש"כ הרמב"ם שאין המלביש לוקה כי אם כשלבשו שוגג, וכמו שכתב שם דטומאת כהן אין המטמא לוקה כי אם כשהמתמא שוגג, תמה הכס"מ שם דמנא ליה הא, ומפשט התוספתא מוכח דאין חילוק, רק דאפילו כשהלובש מזיד איכא עבירה בפני עצמו להמלביש עיי"ש, מבואר מזה דבמלביש לחבירו כלאים איכא שני איסורים.

ובספר אמת ליעקב (דף י' מדפ"ס) כתב, דבהנאת חמץ י"ל דאסור בח"ש, דהנה הרמב"ם הל' חמץ ומצה (פ"א ה"ז) כתב, האוכל חמץ עצמו בפסח כ"ש הרי זה אסור מה"ת שנאמר לא יאכל חמץ, והקשה שם הכ"מ דלמה לן קרא מיוחד בחמץ דח"ש אסור, הרי בכל איסורין שבתורה אמרינן דח"ש אסור מה"ת, ותי' בצל"ח פסחים (דף מ"ד) ובנובי"ת או"ח (סי' נ"ג), דהא הטעם דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, וא"כ אם אכל חמץ חצי זית בסוף יום ז' באופן שאין שום זמן להשלים לכזית דאז לא חזי לאיצטרופי, לזה צריך קרא דלא יאכל דאף בכה"ג אסור מה"ת עכ"ד, וכיון דבחמץ בפסח גלי קרא דח"ש אסור אף בלא חזי לאיצטרופי, שפיר י"ל דבחמץ בפסח גם בהנאה אסור ח"ש מה"ת, אף דבהנאה ל"ש חזי לאיצטרופי, מ"מ הא בחמץ אסור ח"ש מה"ת אף בלי חזי לאיצטרופי, וכיון דבהנאה ג"כ ח"ש אסור מה"ת בחמץ, לכן שפיר אמרינן דאינו ברשותו של אדם עכ"ד.

אך י"ל דחצי שיעור מותר בהנאה, והא דצריכין קרא מיוחד דח"ש אסור בחמץ בפסח, כתב שם המשנה למלך שמהרלנ"ח (סי' תירץ), דאיסור חמץ לא דמי לחלב דמשם למדו דחצי שיעור אסור, משום דחלב אסור לעולם ולא היה לו שעת היתר, משא"כ בחמץ שמותר קודם הפסח, ומותר לאחר הפסח, ולכן הוצרך קרא מיוחד לאסור חצי שיעור בחמץ עיי"ש, ולפי"ז אין ראיה דבחמץ אסור ח"ש אף היכא דלא חזי לאיצטרופי,

ומעתה שפיר מיושב קושית הצל"ח הנ"ל, דמנ"ל לר' יהודה לאסור חמץ לאחר זמנו משום דכתיבי ג' קראי, דילמא חד קרא אתי לאסור חמץ של נכרי דלא תלמוד שאור דאכילה משאור דראייה, ולהנ"ל א"ש, דאי נימא דר' יהודה ס"ל דחמץ לאחר הפסח מותר, א"כ י"ל דלכן צריכין קרא דחצי שיעור אסור בחמץ, דלא ילפינן מחלב משום דאין איסורו איסור עולם, ושוב י"ל דבהנאה מותר חצי שיעור, ומעתה יש לומר דיש קנין בחמץ בפסח דהרי יכולין להנות חצי שיעור, ומעתה אי אפשר לומר דקרא אתיא לאסור חמץ של נכרים באכילה, דהרי אי אפשר להיות באכילה של נכרים, כיון דקני ליה בשעת אכילה או בהגבהה כמש"כ התוס', וע"כ דקרא אתיא לאסור חמץ לאחר הפסח ודו"ק.

בסוגיא דמצה של טבל

איתא במסכת פסחים (דף ל"ה), תנו רבנן, יכול יוצא אדם ידי חובתו בטבל שלא נתקן, ופריך הגמ', כל טבל נמי הא לא נתקן, אלא בטבל שלא נתקן כל צורכו, שנטלה ממנו תרומה גדולה ולא נטלה ממנו תרומת מעשר, מעשר ראשון ולא מעשר שני, ואפילו מעשר עני מנין, תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, מי שאיסורו משום בל תאכל עליו חמץ, יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ אלא משום בל תאכל טבל, ופריך הגמ', ואיסורא דחמץ להיכא אזלא, ומשני, אמר רב ששת,

וחומר ממעשר, וחד משום לפני זריקה דאתי בקל וחומר מתורה ושלמים, וחד משום זר גמור אפילו לאחר זריקה דאתי בקל וחומר מבכור וכל שכן לפני זריקה, וחד משום אוכל חוץ לקלעים דאתי בקל וחומר מחטאת ואשם, וחד משום אוכל עולה ואפילו כהן ובתוך הקלעים, וכל שכן זר חוץ לקלעים וחוץ לחומה, אלמא לוקה חמש) עיי"ש, והרמב"ם השמיט דין זה, וכתב שם בשיח יצחק, דגם כאן כתיב לא תוכל לאכול בשעריך ונכללו כל הני בחד לאו, ורבא לשיטתו דעל נא ומבושל חייב שתיים אף דנכללו בחד קרא, משו"ה שפיר קאמר דלוקה חמש, אבל הרמב"ם דפוסק כאביי שפיר השמיט דינו דרבא לר"ש שלוקה חמש, דס"ל דבכולהו אינו לוקה אלא אחת משום דנכללו כולהו בחד לאו עכ"ד.

ולפי"ז יוצא לנו דזה אי עשה דוחה שני לאוין או לא תליא בפלוגתא אביי ורבא, דלרבא דלוקין אע"ג דתרווייהו ילפינן מחד קרא, א"כ ה"ה בלובש כלאים לעצמו לוקה שמונים, ונשמע מכלאים בציצית דעשה דוחה שני לאוין, משא"כ לאביי דס"ל דאין לוקין בכה"ג, ה"ה דאין לוקין שמונים בלובש כלאים לעצמו, ושוב לא נשמע מכלאים בציצית דעשה דוחה שני לאוין.

ולפי"ז י"ל דר"ש דקאמר רבא דלר"ש לוקה חמשה, הרי ס"ל לר"ש דבכה"ג איכא מלקות ב', וי"ל דגם בלובש כלאים לעצמו איכא מלקות שמונים, ושמעינן דעשה דוחה שני לאוין.

ומעתה מיושב קושית המפ' דאמאי אמר הא מני ר"ש, דדייקא לר"ש לשיטתו דס"ל דעשה דוחה ב' לאוין, א"כ ליכא למימר דלכן אינו יוצא במצה של טבל משום מצהב"ע, דהלא י"ל עשה דוחה ל"ת, ולכן לר"ש צריך קרא דאינו יוצא במצה של טבל, משא"כ לאידך תנאי י"ל דס"ל דאין עשה דוחה ב' לאוין, א"כ לא צריכין קרא דאינו יוצא במצה של טבל, דבלא"ה אינו יוצא דהוי מצהב"ע, ולכן אמר הא מני ר"ש הוא ודו"ק.

***

במשלי (פרשה ל"ח) **שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים:** ואיתא בויקרא רבה פרשת אמור (פרשה י"ב-ט"ו), **שלשה המה פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים אלו ד' מינים שבלולב וכו' עיי"ש וצ"ב.**

והנבס"ד, דהטור באור"ח (סי' ת"ל) כתב, שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול, והטעם, לפי שנעשה בו נס גדול, שפסח מצרים מקחו בעשור, כדכתיב בפרשת בא (פרשה י"ב-ג) בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, ופסח שיצאו ממצרים היה ביום חמישי כדאיתא בסדר עולם, ונמצא שעשירי בחודש היתה בשבת, ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשרו אותו בכרעי מטתו, ושאלום המצריים למה זה לכם, והשיבם לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו, והיו שינייהם קהות על ששוחטין את אלהיהם, ולא היו רשאים לומר להם דבר, ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול עכ"ל.

וכתב בספר אתוון דאורייתא (כלל כ'), דלפי"ז נמצא ג"כ דהלובש כלאים לעצמו לוקה שמונים, משום מלביש ומשום לובש, וכ"כ המנחת חינוך (מצות תני"א) עיי"ש, ולפי"מ דאיתא במסכת יבמות (דף ד') דעשה דוחה ל"ת ילפינן, דכתיב לא תלבש שעטני גדילים תעשה לך, וסמין ליה גדילים תעשה לך, ודרשינן סמוכין ושרינן כלאים בציצית, אלמא אתי עשה דציצית ודחי לאו דכלאים עיי"ש, וכיון דבלבישת כלאים איכא שני לאוין, ומעתה י"ל דעשה אחת דוחה שני לאוין, ולכן צריכין קרא דהקישא דמצה לחמץ, דאינו יוצא במצה של טבל.

ואיתא במס' מכות (כ"ב) תני תנא קמיה דרב חסדא, אחד המקיף ואחד הניקף לוקה, אמר ליה, מאן דאכיל תמרי בארביאל לקי (האוכל חמרים בבכרה יהא לוקה בתמיה כלומר ניקף מה פשע שהוא לוקה לאו שאין בו מעשה הוי ולא לילקף), דאמר לך מני (השואל לך כמאן קאמרת ניקף לוקה אימא ליה) ר' יהודה הוא דאמר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, רבא אמר במקיף לעצמו (וקמ"ל דחייב תרתי משום מקיף ומשום ניקף דסד"א לא לילקף אלא חדא קמ"ל), ודברי הכל (דלא צריך לתרוצי ר' יהודה הוא), רב אשי אמר, במסייע (מוזין השערות למקיף) ודברי הכל עיי"ש.

ובספר שיח יצחק עמ"ס מכות כתב ז"ל, והנה הרמב"ם בהל' עבודה זרה (פ"ב-ה"א) כתב, אחד המגלח הפיאות בלבד ומניח שער כל הראש, ואחד המגלח כל הראש כאחד, הואיל וגלח הפיאות לוקה, במה דברים אמורים באיש המגלח, אבל האיש המתגלח אינו לוקה אלא אם כן סייע למגלח עכ"ל, אבל במקיף עצמו שלוקה ב' מחמת מקיף ומחמת ניקף השמיט הרמב"ם ז"ל, וזה תימא, וגם תמיהא על נושאי כליו ז"ל שלא התעוררו בזה, דלכאורה נראה שאין מי שחולק בזה.

והנראה בזה, דאיתא במסכת פסחים (דף מ"א), אמר רבא, אכלו נא (קרבן פסח), לוקה שתיים (משום לא תאכלו נא ומשום לא תאכלו כי אם צלי דכי אם צלי אש נמי אלאו דלא תאכלו קאי), מבושל לוקה שתיים (משום מבושל ומשום לא תאכלו כי אם צלי אש), נא ומבושל לוקה שלש, אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות (דכולל בו כל מיני בשולים שאינן צליה לאסור), איכא דאמרי תרתי הוא דלא לקי חדא מיהת לקי (כיון שהוא לוקה משום נא או משום מבושל תו לא לקי משום כלל דכי אם צלי אש) עיי"ש, והרמב"ם בהל' קרבן פסח (פ"ה-ה"ד) כתב, אכל נא ומבושל כאחד אינו לוקה אלא אחת לפי ששניהן בלאו אחד עיי"ש, ומעתה הדבר נכון מאוד, דהרי המקיף וכן הניקף מחד לאו קאתי מלא תקיפו, וא"כ רבא לשיטתו דס"ל דנא ומבושל אף דמחד לאו קאתי לוקה ב', משו"ה אמר שפיר במקיף עצמו חייב שתיים משום מקיף ומשום ניקף, אבל הרמב"ם ז"ל שפסק כאביי דנא ומבושל אינו לוקה אלא אחת משום דמחד לאו קאתי, וא"כ במקיף לעצמו דהוי מקיף וניקף, מ"מ כיון דמחד לאו דלא תקיפו קאתי אינו לוקה רק אחת, ושפיר השמיט האוקימתא דרבא עכ"ד.

ואיתא במסכת מכות (דף ע"ז), אמר רבא זר האוכל מן העולה קודם זריקה חוץ לחומה לוקה חמש לר"ש (דוקא זר קאמר, ואע"ג דכהן לגבי עולה זר הוא, הכא זר דוקא קאמר, דאי כהן בצר ליה חד לאו, דהא חמש דקאמר חד משום חוץ לחומה דאתי בקל

עבירה משום דאמרינן דעשה דתשובה דוחה הל"ת דעבירה, וכ"ז תינח בשאר עבירות דליכא רק מעשה העבירה, דהמחשבה ל"ה עבירה, דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), וליכא רק חד ל"ת שפיר אמרינן דהעשה דתשובה דוחה הלאו, משא"כ בע"ז דהמחשבה נמי נחשב לחטא כאלו עשה מעשה, דכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכתב המהרש"ל בביאורו על הסמ"ג (ל"ת א) דמהאי קרא ילפינן איסור ע"ז במחשבה, כמש"כ הסמ"ג שלא להעלות במחשבה ח"ו שיש שום אלהים זולת ה', דכן משמע לך אפילו כשגלוי לך לבד דהיינו במחשבת לבך עיי"ש, נמצא דבכח דע"ז יש בה ב' לאוין, מה שחשב לעבוד ע"ז, ועצם המעשה שעבד לע"ז, וכיון דאמרינן דאין עשה דוחה שני לאוין לכן אמרינן דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה עיי"ש, מבואר מזה, דלכן לא מהני תשובה על חטא דע"ז, דאין עשה דוחה שני לאוין.

והפמ"ג בספר שושנת העמקים (כלל ב) הביא דברי הפנ"י במסכת ביצה (דף ט) דנקט בפשיטות דעשה דוחה ב' לאוין, מהא דאמרינן במסכת נזיר (דף מ"ח:) מה לי חד לאו מה לי תרי לאוין עיי"ש, וכתב ע"ז הפמ"ג דאי מהתם ילפת נמצא דפליגי בכך ר"י ור"ע, (דהתם ילפינן מקרא דנזיר וכן כה"ג מטמאין למת מצוה, ור"ע מצריך לימוד מיוחד לכ"ג שהוא נזיר שמטמא למת מצוה, ור"י אמר דכיון דילפינן לנזיר ולכ"ג ממילא דגם כ"ג שהוא נזיר מטמא דמה לי חד לאו ומה לי תרי לאוין, הרי דר"ע שפיר מחלק בין לאו אחד לתרי לאוין), וא"כ הדרינן לכללא דהלכה כר"ע מחבירו עיי"ש, והאריכו בזה האחרונים.

והנה הרמב"ם בהל' כלאים (פ"י-הל"א) כתב, המלביש את חבירו כלאים, אם היה הלושב מזיד, הלושב לוקה, והמלביש עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, ואם לא ידע הלושב שהבגד כלאים והמלביש מזיד, המלביש לוקה והלושב פטור עכ"ל, ומקורו בתוספתא במסכת מכות (פ"ג-ו), ומהר"י קורקוס כתב הטעם משום דכתיב לא תלבש שעטנו קרי ביה לא תלביש עיי"ש, ומש"כ הרמב"ם שאין המלביש לוקה כי אם כשלבשו שוגג, וכמו שכתב שם דטומאת כהן אין המטמא לוקה כי אם כשהמתטמא שוגג, תמה הכס"מ שם דמנא ליה הא, ומפשט התוספתא מוכח דאין חילוק רק דאפילו כשהלושב מזיד איכא עבירה בפני עצמו להמלביש.

וכתב בספר אתוון דאורייתא (כלל ב) דלפ"י נמצא ג"כ דהלושב כלאים לעצמו לוקה שמונים משום מלביש ומשום לובש, וכ"כ המנחת חינוך (מצות תקי"א) עיי"ש, ולפ"י קשה על דעת הר"ש מקינן בספר הכריתות דאין עשה אחת דוחה ב' ל"ת, ואמאי הרי עיקר דין עשה דוחה ל"ת ילפינן מכלאים בציצית ושם הרי הוי שני לאוין משום מלביש ומשום לובש עכ"ק.

ומו"ר הגאון האדיר מווייטצען זצ"ל בספרו אלף דבר כת"י (אות שפ"א) כתב, דהכס"מ כתב משום דכתיב לא תלבש שעטנו קרי ביה לא תלביש, וכדאמרינן במסכת נזיר (דף מ"ד) דהמגלח את הנזיר עובר ג"כ בלאו דכתיב ותער לא יעבור על ראשו קרי ביה לא

והקשו המפ', דמה עניינו לשבת, ולמה לא קבעו אותו ביום י' ניסן, וכתב בלבוש מפני שלא בא הנס אלא על ידי שמירת השבת, שמפני שידעו המצריים שהיו ישראל שומרים השבת במצרים, היו מתמיהים שהיו מטפלין בבעל חי בשבת, ועל ידי כך שאלום, לכך קורין דוקא שבת הגדול עיי"ש, והקשה במלבושי יו"ט, דהא אינו אלא שבות עיי"ש.

וכתב בספר שפע חיים לפסח (דרוש ג), דאי נימא דקנו בכסף, י"ל שהיה שם חילול שבת על ידי שהיו צריכים להוציא הכסף מרשותם כדי לקנות בו, ועברו באיסור הוצאת מרשות לרשות, משא"כ אי נימא דקנו במשיכה שהיא ברשות היחיד לא עשו שום איסור תורה.

ובפרשת בא כתיב משכו וקחו לכם, ואיתא במכילתא, אמר ר' יצחק, בא הכתוב ללמדך על בהמה דקה שנקנית במשיכה עיי"ש, ועיי"ן בבני יששכר מאמרי ניסן (ב-ג), דאם היה לבני ישראל דין בן נח לא היו יכולים לקנות במשיכה רק בכסף, לפי שיטת רש"י במסכת קידושין (דף י"ד) ד"ה הואיל וכל קנינו, ובמסכת ע"ז (דף ע"ג) תוס' ד"ה רב אשי עיי"ש.

אך מצינו במכילתא פרשת בא מסכתא דפיסחא (פרשה י"א) שקודם עשיית הפסח נאמר להם משכו ידיכם מעבודה זרה, כדי שלא תהא קרבנם בכלל זבח רשעים תועבה, וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו, אך לדעת ר' יוחנן במסכת יומא (דף פ"ג) שובה ישראל עד ה' אלקיך, עד ולא עד בכלל, ופירוש בתאווה לעינים דס"ל דבכל דבר תשובה מכפרת חוץ מעובד ע"ז וכופר בעיקר עיי"ש, ולפ"י לא נזהרו על התשובה מע"ז קודם משיכת הקרבן, דהא בין כך לא מהני.

ובזה כתב לפרש המדרש, האדם שעשה עבירה וחזר בו ועשה תשובה, הקב"ה מוחל לו על כל עונותיו, ולכך נקרא שבת הגדול, ולהנ"ל א"ש, דכיון דעשה תשובה הקב"ה מוחל לו כל עונותיו, היינו דעל כל דבר פשע מועיל תשובה, וגם לרבות עון עבודה זרה, ומביא ראיה לדבר, ולכך נקרא שבת הגדול, לפי שהמצריים נתעוררו לשאול על ידי שקנו את הפסח בשבת, ולא היה בזה איסור חילול שבת דאורייתא, אלא במה שהוציאו את הכסף מרשות היחיד לרשות הרבים, ועל כרחך שקנו את השה במעות ולא במשיכה, ומה שנאמר משכו וקחו פירושו משכו ידיכם מעבודה זרה, ואתה תחזה משם דמהני תשובה גם על חטא דעבודה זרה עכ"ד השפע חיים עיי"ש.

ובספר חמודי צבי (פרשת מטות) כתב הטעם דעל חטא דע"ז לא מהני בתשובה, לפי"מ דאמרינן במסכת יומא (דף פ"ג), א"ר יוחנן, גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה (לא יוכל בעלה הראשון וגו'), שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' עיי"ש, ולפ"י הטעם דמועיל תשובה על

וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו וכו' וכבר נשלם עכ"ל, א"כ נמצא שנשלם כבר אז הזמן, ולא משום דקושי השעבוד השלים הזמן.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ב) מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, שמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע כי אירשנה עיי"ש, ובספר משנת רבי אליעזר (פ' אמור) כתב דכוונת אאע"ה היתה באמרו במה אדע, דהחזקוני (פרשת לך) כתב דאברהם לא שאל מהקב"ה אות על הבטחת הארץ, אלא היה דואג על הבטחה זו שכל הבטחותיו של הקב"ה הם על תנאי אם יקיימו מצוותיו, ולכן בקש הברית מאת הקב"ה שהרי שבועותיו הם בלא תנאי עכ"ד, ולכאורה היכן מצינו שהבטחת הקב"ה היה בתנאי שיהיו בניו ראויים לכך, הלא הבטחת הקב"ה (פרשת לך י"ג-ט"ו) כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם נאמרה בסתמא, וי"ל דכתיב בפרשת נח (פרשה ט"ג) ויאמר אלקים זאת אות הברית אשר אני נתן בני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדרת עולם, וכתב רש"י ז"ל, נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של ר' שמעון בן יוחאי עכ"ל, הרי דכל מקום דכתיב דרת חסר יש לפרש דלמעוטי שלא כל הדורות העתידין שווין בכך, ומעתה גם לגבי הבטחת נחלת הארץ דכתיב בפרשת לך (פרשה י"ד) והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריו לדרתם לברית עולם, להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו, ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו את כל ארץ כנען וגו', דכתיב לדרתם חסר וי"ו, יש לפרש שלא יהיו כל הדורות שווין בה, דרק כאשר יהיו צדיקים גמורים יזכו לרשת את הארץ, ולכן שאל אברהם אבינו במה אדע שבניי יהיו צדיקים וירשנו, דלמא ח"ו לא יהיו בני צדיקים ולא יזכו בארץ, וכתב שם דכ"ז אתיא אי ס"ל יש אם למסורת ודייקינן לדרתם חסר כתיב וי"ל דלא חטא אאע"ה במה ששאל במה אדע, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא אז לדורותם מלא קרינן ולא ממעטינן שלא יהיו כל הדורות שווין עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, שלשה המה נפלאו ממני, פסח שמאופן הקרבתו במצרים למדנו דקנו בכסף, ומעתה מה דכתיב משכו וקחו לכם, היינו משכו ידיכם מעבודה זרה, וע"כ דתשובה מהני על חטא דע"ז, דס"ל יש אם למקרא וס"ל עשה דוחה שני לאוין, ובהיות כן נפלא ממנו מצה ומרור, דאי ס"ל יש אם למקרא, א"כ אמאי אין יוצאין במצה שנליושה בשמן ויין ודבש, ואע"ג דכתיב לחם עני, הלא עוני קרינן, ואי ס"ל יש אם למקרא, א"כ חטא אברהם במה שאמר במה אדע, ומעתה י"ל דהגלות התחיל מלידת יצחק, ושפיר יצאו בני ישראל בזמנם, ולא צריכין לומר דקושי השעבוד השלים הזמן, וא"כ היא נפלאת ממנו דאמאי אוכלין אותו אחר המצה ודו"ק.

יעבור דהיינו שאדם אחר אסור להעביר שער הנזיר עיי"ש, ולפי"ז י"ל לפי"מ דכתב רש"י ז"ל במסכת קידושין (דף י"ח:) דר"ש דס"ל יש אם למקרא, היכא דלא מכחשי אהדדי דרשו שניהם מקרא ומסורת, וא"כ ה"ה הכא דליכא סתירה שפיר מחייב משום לובש ומשום מלביש, אבל למ"ד דר"ש רק יש אם למסורת לא נוכל לחייבו ב' רק משום המסורת, ולפי"ז יוצא לנו דבר חדש דאי ס"ל יש אם למקרא ילפינן מכלאים בציצית דעשה דוחה ב' לאוין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת אז אמרינן דדחי רק חד לאו עכ"ד מו"ר זצ"ל.

*

ואיתא במסכת פסחים (דף ל"ד), תנו רבנן, יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלים, תלמוד לומר לחם עוני מי שנאכל באנינות (שמותו לאוכלו כשהוא אונן דרוש ביה לחם אונן), יצא זה שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה (דכתיב לא אכלתי באוני ממנו) דברי ר' יוסי הגלילי, ר' עקיבא אומר מצות מצות ריבה, אם כן מה תלמוד לומר לחם עוני, פרט לעיסה שנליושה ביין ושמן ודבש, מאי טעמא דר' עקיבא, מי כתיב לחם עוני (בריי"ו דתשמע מיניה אונן) עני כתיב, ור' יוסי הגלילי, מי קרינן עני עוני קרינן ביה עיי"ש, מבואר מזה דאי ס"ל יש אם למקרא, שפיר י"ל דיוצאין במצה שנליושה בשמן ויין ודבש, ואע"ג דכתיב לחם עני, עוני קרינן, אך אי ס"ל יש אם למסורת, א"כ מוכח דאין יוצאין במצה שנליושה ביין ושמן ודבש, דעני כתיב, ועיי"ן בספר בתי נפש פרשת בא.

*

והנה המפ' הקשו למה אוכלין המרור אחר המצה, הלא מרור הוא רומז לשעבוד, ומצה רומזת לגאולה ושעבוד מצרים היה קודם הגאולה, ותירצו דלכן אוכלין המרור בסוף, משום דהיא רומז לקושי השעבוד והוא עיקר הגאולה, כדאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש, ולכן אוכלין אותו אחר המצה, כיון דהוא עיקר הגאולה שזה השלים הזמן.

אמנם לפי"מ רש"י ז"ל פרשת לך (ט"ו-ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישראל יצאו מצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש, וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-ב) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רש"י ז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש, ובמדרש שוחר טוב (תהלים פק י"ח) איתא, א"ר שמואל לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', אמר להקב"ה, רבון העולמים, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בכין הבתרים ועבדום

ולמעלה, אלא ודאי דמ"ע שהז"ג שיש עמו לאו כיון דנשים מצוות על הלאו, אף העשה שעמו אלים ומצוות עליה עיי"ש.

ולכאורה יש להעיר, דהנה המהרי"ט במסכת קידושין (דף ל"ד) הקשה על קושית הר"י דבמעקה אין נשים מוזהרות והאיכא לאו, והקשה וז"ל, וא"ת אבידה ושילוח הקן לאו הניתק לעשה הוא ואין לוקין, ומצות ל"ת נפקא ליה לקמן מאיש או אשה אשר יעשו מכל חטאת האדם, והני לא מקרי חטאת שנתקן לעשה, וי"ל דמעקה אית ביה לאו גמור ולוקין עליה לכך הוצרך הר"י לתרץ וכו' עיי"ש, והוכיחו האחרונים דהמהרי"ט ס"ל דבלאו שאין לוקין עליו י"ל דנשים אין מוזהרות עליה, וכן משמע מדברי רש"י קידושין (דף ל"ה) שכתב, השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה ולאווין עונשין מלקות הן עיי"ש, ומשמע דההיקש לא הוה רק בלאוין שיש בהן מלקות, ולא בלאוין שא"ב מלקות.

ומעתה לפימש"כ התוס' פסחים (דף כ"ט), דבל יראה הוה לאו הניתק לעשה דאין לוקין עליו עיי"ש, לפי"ז י"ל דנשים אינם מוזהרות בלאו דבל יראה, וגם בעשה דתשבתו אינם חייבות, וא"כ אמאי היתה אסתר עוסקת בביעור חמץ.

אך בשו"ת אבני חפץ (ס"י) כתב, דהא דאמרינן דנשים אינן מוזהרות בלאו שאין בו מעשה, זהו רק אם הלאו הוה תמיד לאו שאין בו מעשה, אבל אם לפעמים משכחת הלאו ע"י מעשה, אז כיון דהנשים מוזהרות על הל"ת היכא דהוה ע"י מעשה, ה"ה דמוזהרות עליו אפילו אם אין בו מעשה, ומעתה בלאו דבל יראה דלפעמים משכחת לה ע"י מעשה, כמש"כ הרמב"ם בהל' חמץ ומצה (פ"א ה"א) דהקונה חמץ בפסח לוקה, ואז ע"כ נשים ג"כ מוזהרות, ה"ה דמוזהרות עליו תמיד אפילו היכא דליכא מעשה, ולכן שפיר כתב השאג"א די"ל דנשים מוזהרות ג"כ בעשה דתשבתו, כיון דמוזהרות בלאו דבל יראה, דאף דהוה לאו שאין בו מעשה נשים מוזהרות עליו עכ"ד.

והנה המפרשים הקשו עמש"כ הרמב"ם דבקנה חמץ בפסח עובר בכל יראה, והא אין זכיה באיסור הנאה עכ"ל, וכתב בספר אמת ליעקב (דף י') ד"ה עוד יש ליישב, דהנה הפרי מגדים בפתיחה להלכות פסח ח"א (פ"א אות ח) ובח"ב (פ"ג אות ד) כתב להסתפק בנהנה מחצי שיעור מאיסורי הנאה אי אסור מה"ת, דמכל חלב דילפינן דחצי שיעור אסור מה"ת לא מוכח רק באיסורי אכילה דחלב מותר בהנאה, והטעם דחזי לאיצטרופי ל"ש בהנאה דרק באכילה מצטרף בכא"פ, משא"כ בהנאה דל"ש שמא יהנה אח"כ עוד מח"ש, ולפי"ז הקשה דאמאי חשוב חמץ אינו ברשותו של אדם הא יכול ליהנות ח"ש, ובהנאה אמרינן דח"ש מותר עכ"ל, ולפי"ז אי נימא דהנאת חצי שיעור מותר, א"כ ממילא שפיר יש קנין באיסורי הנאה דהלא יכול להנות מחצי שיעור.

שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם
(קהלת ח-ה): ואיתא בילקוט שמעוני קהלת (אות תתקע"ח), **זו אסתר שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ, ולא היתה יודעת ברעתו של המן עיי"ש.**

ולכאורה המדרש הנ"ל פלאי הוא, דא"א לומר דבשעת בדיקת חמץ לא ידעה אסתר ממעשה המן, דהא כתיב לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום וגו', וכתיב ויעבר מרדכי ויעש כאשר צותה אסתר, ואיתא במסכת מגילה (דף ט"ו) אמר רב שהעביר יו"ט ראשון של פסח בתענית, ופרש"י שהרי ב"ג בניסן נכתבו האגרות וניתן הדת בשושן, וי"ד וחמשה עשר וששה עשר התענו, ובששה עשר נתלה המן בערב עיי"ש, וזה עשה מרדכי אחר שציותה לו אסתר, א"כ עכצ"ל דידעה אסתר ממעשה המן קודם יום י"ד, דהיינו עכ"פ ביום י"ג, דהא צותה לצום יום ולילה, וצריכים לקבל התענית מבעוד יום, וא"כ על כרחך כולם היו יודעים זה ביום י"ג, א"כ איך קאמר המדרש שלא היה לה ידיעה מרעת המן, אלא ע"כ צריך לומר דהיתה יודעת מרעת המן, אך ורק שדנה בעצמה מכח בדיקת חמץ שאי אפשר להמן להרע לישראל, ולכאורה האיך תליא זה בזה דע"י שהיתה עוסקת בביעור חמץ ידעה שא"א להמן להרע לישראל, ועיין בספר כסף נבחר (פרשת בראשית) מש"כ בזה.

והנראה בס"ד, דהנה האריכו הפוסקים אי נשים מחויבות בעשה דתשבתו, אי נימא דהו"ל ככל מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות. והחינוך (מצוה ט) כתב דנוהגות מצוה זו בזכרים ובנקבות עיי"ש, ועיי"ש במנחת חינוך (אות ה'), ובצל"ח עמ"ס פסחים (דף ע"א) כתב בשם ספר נצח ישראל דנשים פטורות מעשה דתשבתו עיי"ש, ובספר ליקוטי סופר (דף ג.) האריך בזה.

והשאג"א (ס"י פ"ב) הרחיב הדיבור בזה וכתב, די"ל דנשים מוזהרות בעשה דתשבתו, כיון דאיכא לאו דבל יראה בהדי עשה דתשבתו, וכל היכא דאיכא לאו בהדי עשה נשים מוזהרות אפילו היכא דהוי מצות עשה שהז"ג, דכה"ג כתבו התוס' במסכת קידושין (דף ל"ד) ד"ה מעקה בשם הר"י מא"י, דאין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט משום דיו"ט עשה ול"ת, ושריפת קדשים אינה אלא עשה, ולכאורה אשה שאינה חייבת בעשה דיו"ט דהוי זמן גרמא, וכי תוכל להדליק בשמן שריפה ביו"ט, וכי תימא אה"נ, אמאי לא אישתמיט שום תנא דאשמעינן לך, אלא מאי אית לך למימר דעשה שיש עמו לאו אף הלאו אלים ולא דחי ליה עשה עיי"ש, ואף אנו נאמר איפכא, דלאו שיש עמו עשה אף העשה אלים, ואע"ג דהוי זמן גרמא נשים מצוות גם על העשה, ומה"ט גופיה דאמאי לא לישתמיט תנא דלא אשמעינן לך דאין נשים מחויבות להשבת חמץ משש שעות

אך כתב שם, די"ל בהנאת חמץ דאסור בח"ש, דהנה הרמב"ם הל' חמץ ומצה (פ"א ה"ז) כתב, האוכל חמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מה"ת שנאמר לא יאכל חמץ, והקשה שם הכ"מ דלמה לן קרא מיוחד בחמץ דח"ש אסור, הרי בכל איסורין שבתורה אמרינן דח"ש אסור מה"ת, ותי' הצ"ח עמ"ס פסחים (דף מ"ד), ובנוב"ת או"ח (ס"י ב"ג), דהא הטעם דח"ש אסור הוא משום דחזי לאיצטרופי, וא"כ אם אכל חמץ חזי זית בסוף יום ז' באופן שאין שום זמן להשלים לכזית דאז לא חזי לאיצטרופי, לזה צריך קרא דלא יאכל דאף בכה"ג אסור מה"ת עכ"ד, וכיון דבחמץ בפסח גלי קרא דח"ש אסור אף בלא חזי לאיצטרופי, שפיר י"ל דבחמץ בפסח גם בהנאה אסור ח"ש מה"ת, אף דבהנאה ל"ש חזי לאיצטרופי, מ"מ הא בחמץ אסור ח"ש מה"ת אף בלי חזי לאיצטרופי, וכיון דבהנאה ג"כ ח"ש אסור מה"ת בחמץ, לכן שפיר אמרינן דאינו ברשותו של אדם עכ"ד.

אך בשו"ת אבני נזר חאו"ח (ס"י ש"ח) כתב ליישב קושית הכס"מ, דהרמב"ם ס"ל הא דקיי"ל חזי שיעור אסור מן התורה, היינו חזי ממש, אבל לא פחות מחזי, וכל שהוא, אינו בגדר חזי שיעור שיהיה אסור מה"ת, וראיה מהא דאמרינן דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, ולא אמר חזי לאשלומי, וכעין מה דרייק הגמרא בחולין (דף ע"ו) ולימא מר חזי להשלמה, ופירש"י דלשון צירוף היינו שוה בשוה אבל כיון דמיעוט נמי משלים לרוב שייך לשון השלמה עיי"ש, ה"נ אי משהו אסור יאמר חזי לאשלומי, וע"כ דרק ח"ש ממש אסור עכ"ד, וכ"כ החת"ס בחידושיו על מסכת פסחים דח"ש דוקא אמרינן דאסור ולא כ"ש, ולכן אתיא קרא דלא יאכל לאסור חמץ בפסח אף בכל שהוא עכ"ד עיי"ש.

ועיין מש"כ המהר"ם חלאוה בחידושיו עמ"ס פסחים (דף מ"ד): ד"ה א"ר אבהו, אהא דאמרינן שם דהיתר מצטרף לאיסור ולא למלקות, והקשה תיפ"ל דחזי שיעור אסור מן התורה, ותי' דנפקא מינה לפחות מחזי זית עיי"ש, מבואר דחזי שיעור אסור רק בחזי ממש ולא בפחות, ועיין בספר גור אריה יהודה חלק התשובות (ס"ד אות ג', וס"ח אות כ"ד), ובספר גלינוני הש"ס יומא (שם), ועיין שו"ת מחזה אברהם חאו"ח (ס"י ל"ז), ובספר עמודי אש קונטרס כללי תורה (דף רצ"א: הנדמ"ח).

אך יש להעיר, דאיתא במסכת יומא (דף ע"ג), יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וכו', ופריך הגמרא, אסור ענוש כרת הוא, אמר ר' אילא ואיתימא ר' ירמיה, לא נצרכה אלא לחזי שיעור, וכתב רש"י ז"ל (ד"ה חזי שיעור) וז"ל, כלומר פחות מכשיעור אסור מן התורה לקמן בשמעתא דריש ליה מכל חלב עכ"ל, ולכאורה קשה מה רצה רש"י במה שכתב לקמן בשמעתא דריש ליה מכל חלב.

ובספר הואיל משה שנת תשע"ו (אות ב) הבאנו ממור"ר הגה"צ מווייטצען זצ"ל ליישב, דהנה לקמן (דף ע"ד) איתא, אין לי אלא שישנו בעונש ישנו באזהרה, כוי וחזי שיעור הואיל ואינו בעונש יכול אינו באזהרה ת"ל כל חלב וכו' עיי"ש, והקשה הפליתי

בקונטרס בית הספק (אות ו) ד"ה ובחידושי, דלכאורה דברי הברייתא אין לו קישור דמה ענין כוי אצל חזי שיעור, וכתב, נראה דבמסכת חולין (דף ע"ט) אמרינן, כוי שנחלקו בו חכמים היינו תייש הבא על הצבי או צבי על התיישה, ונחלקו בו אם גם לזרע אב חוששין, או רק לזרע אם בלבד, ואמרינן שם תייש הבא על הצבי לכו"ע חייב בכיסוי דם, דהא חוששין לזרע אב לכו"ע, והקשו התוס' (ד"ה בין), הא הוי תערוכות דם חיה ודם בהמה דאסור לכסות ביו"ט, ותיירצו הואיל וכל טיפה וטיפה יש בו חיה ובהמה עיי"ש, וא"כ כמו דאמרו בדם, ה"ה לענין חלב, דכל קורט וקורט יש בו מחיה ומבהמה, וא"כ האוכל כזית חלב ממנו, אוכל חזי כזית חיה וחזי כזית בהמה, וא"כ יש לפרש הא דאמרינן בברייתא כל אוכל חלב לרבות הכוי הך ברייתא חנניא הוא דס"ל במסכת חולין (דף ע"ח) חוששין לזרע אב, וא"כ יהיה תייש הבא על הצבי או צבי הבא על תיישה, ועכ"פ הולד הוא חזי חיה וחזי בהמה, וכשאוכל כזית חלב מכוי יש בו רק חזי שיעור חלב אסור דהרי חלב חיה מותר, ולכן שפיר כלל התנא כוי וחזי שיעור, דהיא היא, היינו כוי והיינו חזי שיעור עכ"ד הפליתי.

ולפמש"כ הייטב פנים לשבת תשובה (סוגיית חזי שיעור), דכוי וח"ש הוה וי"ו העיטוף דאוכל ח"ש מן הכוי עיי"ש, וא"כ כשאוכל ח"ש מן הכוי, לא הוה רק כל שהוא מן האיסור ואידך כל שהוא מההיתר, ולפי"ז זהו כוונת רש"י, כלומר פחות מכשיעור היינו דלא תימא דחזי שיעור ממש היינו חזי זית חלב אסור מה"ת, אבל פחות מחזי שיעור היינו כל שהוא מותר מה"ת, ולכן כתב רש"י כלומר פחות מכשיעור (ועיין בתוס' יום הכפורים), אך לכאורה קשה מנ"ל לרש"י לדייק כן ולומר דאף כל שהוא אסור, ולכן כתב רש"י דלקמן דריש ליה מכל חלב, וכשאוכל ח"ש מן הכוי, לא הוה רק כ"ש מן האיסור ואידך כ"ש מההיתר, ואעפ"כ אסרה תורה, נשמע מיניה דכ"ש נמי אסור עכ"ד מור"ר זצ"ל.

היוצא לנו מזה די"ל דבכל איסורי תורה אמרינן דאף פחות מחזי שיעור אסור מה"ת, ולפי"ז אין לתרץ דלכן צריכין קרא לא יאכל חמץ, לגלות דבחמץ אסור אפילו פחות מחזי שיעור, וע"כ דלכן צריכין קרא כמש"כ הצ"ח וכנ"ל, ולפי"ז י"ל דבחמץ בפסח אסור חזי שיעור גם בהנאה, ולכן הוי אינו ברשותו של אדם, ואין קנין באיסורי הנאה.

ואיתא במסכת חולין (דף ע"ג), ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, או לרבות את הכלאים, והאי או מיבעי ליה לחלק (לחייב על אחד מהם שישחוט או שור ובנו או שה ובנו), דסד"א עד דשחט שור ובנו שה ובנו לא מיחייב קמ"ל, ומשני לחלק מבנו נפקא (דהר משמט), ואכתי מיבעי ליה לכדנתיא, אילו נאמר שור ושה ובנו הייתי אומר עד שישחוט שור ושה ובנו (של אחד משם) ת"ל שור או שה אותו ואת בנו, מאי לאו מאו נפקא ליה (וה"ק אילו נאמר שור ושה ולא נאמר או הייתי אומר וכו'), לא מאותו (וה"ק אילו נאמר שור ושה ולא כתב אותו וה"א עד דשחט תרי ובריה דחד מינייהו ת"ל אותו ואת בנו חד אב וחד בן אבל או לכלאים אתא), הניחא לרבנן דמייתר ליה אותו, אלא לחנניה דלא מייתר ליה אותו, לחלק מנא ליה,

יונתן בסנהדרין (פ"ה:) אי צריך קרא לחלק או לא, דלר' יאשיה דצריך קרא לחלק ובלא"ה משמע שניהם כאחד, א"כ הכא דהקב"ה אמר לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה בעיני שניהם דייקא ולא מהני כשהלך לארכה לחוד, משא"כ לר' יונתן דמשמע כל אחד בפני עצמו שפיר מהני בהלך לארכה או לרחבה לחוד וקנה אברהם את הארץ עיי"ש.

ולפי"ז כתב בספר יושב אהלים (פרשת וירא) ד"ה ובזה נפרש, דזאת אם א"י מוחזקת לנו מאבותינו או אינה מוחזקת, תליא בפלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן הנ"ל, דאי בלא קרא משמע שניהם כאחד ולא הוי חזקה עד שילך לארכה ולרחבה, א"כ כיון שאברהם לא הלך רק לארכה לא קנה את הארץ, אך אם משמע כל אחד ואחד בפני עצמו ולא צריך קרא לחלק, וממילא גם בהלך לארכה לחוד ג"כ הוי חזקה, ושפיר קנה אברהם את הארץ ואמרין דא"י מוחזקת לנו מאבותינו עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, כיון דאסתר היתה עוסקת בבדיקת חמץ, ולכאורה הא הוי מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות, וע"כ כיון דאיכא לאו דבל יראה גם נשים חייבות, ולכאורה הא אין לוקין על לאו דבל יראה, ובלאו שאין מלקות נשים אינם מחוייבות, וע"כ כיון דמשכחת הלאו ששייך בה מלקות היכא דקנה חמץ בפסח, נשים חייבות אף היכא דהוי לאו שאין בו מעשה, ולכאורה הא אין קנין באיסורי הנאה, וע"כ דבהנאה מותר חצי שיעור ושפיר הוי ברשותו, ולכאורה מקרא דלא יאכל מוכח דחצי שיעור אסור בהנאה, וע"כ דהקרא אתיא לאסור דאפילו פחות מחצי שיעור אסור, וע"כ דס"ל אין חוששין לזרע האב, וס"ל לחלק לא צריך קרא, וארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ולפי"ז יש להתנצל על השבטים שמכרו ליוסף, ולכן לא ידעה מרעתו של המן, שלא חששה מצרתו של המן, כי ידעה לנכון שאין בדבריו כלום ודו"ק.

ב) עוי"ל, דלכאורה אמאי היתה אסתר עוסקת בביעור חמץ, הא אינה מחוייבת בעשה דתשבתו, כיון דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, וקיי"ל דנשים פטורות ממצות עשה ז"ג, והבאנו מש"כ השאג"א (ס"ג פ"ב), ד"ל דנשים מוזהרות בעשה דתשבתו, כיון דאיכא לאו דבל יראה בהדי עשה דתשבתו, וכל היכא דאיכא לאו בהדי עשה נשים מוזהרות אפילו היכא דהוי מצות עשה שהז"ג עיי"ש.

ומו"ר זצ"ל בספרו בנין צבי עמ"ס פסחים (כת"י) כתב, דסברת השאג"א תלוי אי איסור בל יראה מתחיל מחצות או מבלילה, דמדברי הרמב"ם נראה דשייך הלאו דבל יראה מערב יו"ט, דבהלכות חו"מ (פ"ג ה"ח) כתב, לפיכך אם לא ביטל קודם ש, ומשש שעות ולמעלה מצא חמץ שהיה דעתו עליו והיה בלבו ושכחו בשעת הביעור ולא ביערו, הרי זה עבר בכל יראה ולא ימצא, שהרי לא ביער ולא ביטל, ואין הביטול עתה מועיל לו כלום לפי שאינו ברשותו והכתוב עשאו כאלו הוא ברשותו לחייבו משום לא יראה ולא ימצא ע"כ.

לחלק לא צריך קרא דס"ל כר' יונתן וכו', מאי חנניה ומאי רבנן, דתניא אותו ואת בנו נוהג בנקבות (האם ובנה) ואינו נוהג בזכרים (דאין חוששין לזרע האב ואם שחט זכר מותר לשחוט בנו ובתו), חנניה אומר נוהג בין בזכרים ובין בנקבות, מ"ט דרבנן, דתניא יכול יהא אותו ואת בנו נוהג בין בזכרים ובין בנקבות וכו', ת"ל אותו אחד ולא שנים וכו', ואם נפשך לומר, בנו מי שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו, מה אם נפשך לומר, וכי תימא אותו זכר משמע, הרי הוא אומר בנו (משמע שנראה לו כבן), מי שבנו כרוך אחריו (ודבוק תמיד לילך אחריו) יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו (ודרך הולד להיות כרוך אחר האם), ולחנניה כתיב אותו דמשמע זכר וכתיב בנו מי שבנו כרוך אחריו דמשמע נקבה, הלכך נוהג בין בזכרים ובין בנקבות, ולהלך בגמ' מסיק דחנניה דאמר דנוהג בין בזכרים ובין בנקבות ס"ל חוששין לזרע האב, ורבנן ס"ל דאין חוששין עיי"ש.

וכתב במלא הרועים ערך אב (אות י"ד) דנמצא מסוגית הש"ס דאי חוששין לזרע האב ונפקא ליה מאותו לרבות זכר, ומעתה לא ילפינן מינה לחלק, ע"כ דלחלק לא צריך קרא, משא"כ אי ס"ל אין חוששין לזרע האב ואין איסור אותו ואת בנו נוהג בזכרים, א"כ אייתר אותו לחלק, ולחלק צריך קרא עיי"ש.

ואיתא במדרש שוחר טוב (מזמור י"ו) וז"ל, אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם אחיכם מתוך מאכל ומשתה שנאמר וישבו לאכל לחם, הרי בניכם נמכרים בשושן מתוך מאכל ומשתה שנאמר והמלך והמן ישבו לשתות וכו' עיי"ש, הרי דהמן בא בשביל חטא דמכירת יוסף.

והנה המפ' הקשו איך מכרו השבטים את יוסף, הא כתיב בפרשת כי תצא (פרשה כ"ד-ו), כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא וגו', ובספר יד אבי שלום (ד"ה בפסוק ויש הסדר) כתב לתרץ, דאיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ה:), כי ימצא איש גונב נפש מאחיו, אחד הגונב את האיש ואחד הגונב את האשה ואחד גר ואחד עבד משוחרר וקטן חייב, גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין ישנו ברשותו (ברשות הגנב עצמו שעדיין לא הכניסו גנב ברשותו) פטור (שהרי לא גנבו) עיי"ש, ולפי"ז יש להתנצל על השבטים שמכרו ליוסף דעדיין היא בארץ ישראל ארץ שלהם דסברו דארץ ישראל מוחזקת מאברהם אבינו, דומה לנדון דידן גנבו ועודו ברשותו של יוסף ולא הביאו לרשותם, אף שמכרוהו למדינים וישמעאלים למצרים, מ"מ האחים לא הוציאו מרשותו, דשכס מוחזקת מאבותינו ליוסף רק מדינים וישמעאלים הוציאו עכ"ד.

ואיתא במד"ר (פרשה מ"א-) עה"פ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, תני, הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי ר' אליעזר, שהיה ר"א אומר הילוך קנה, וחכ"א לא קנה עד שיהלך לארכה ולרחבה, אמר ר' יעקב בן זבדי טעמיה דר"א קום התהלך בארץ וגו', וביפה תואר האריך בביאורו, וכתב דלא מצינו בו באברהם שהלך רק לארכה ולא לרחבה, ובזה נחלקו אי מהני החזקה, וכתב דזה תליא בפלוגתת ר' יאשיה ור'

וכתב ע"ז בהשגות הראב"ד, א"א אולי סובר זה המחבר, שהוא עובר משש שעות ולמעלה בלא יראה ולא ימצא, ואינו כן דשבעת ימים כתיב ע"כ, ועיי"ש מה שכתב הרב המגיד ז"ל, ומה שכתב רבינו הר"ז עובר בכל יראה ובל ימצא, וכתב ע"ז הראב"ד דאינו כן דשבעת ימים כתיב, ואינו כן שאם עיין הר"א ז"ל בדברי רבינו העיין אשר ראוי לכל משיג על ספר לעיין, לא נסתפק לו דעת רבינו בזה, שהרי בביאור כתב בפתיחות הלכות אלו, מצוה להשביית שאור בי"ד שלא יראה חמץ כל שבעה ולא ימצא חמץ כל שבעה, הרי שכתב רבינו שבי"ד אין בו אלא מצות עשה של השבתה וכל שבעה עובר בכל יראה ובל ימצא וכו' עכ"ד.

ועיין בתוס' יו"ט פסחים (פ"ה-משנה ד') על המשנה השוחט פסח על החמץ (ד"ה חייב), דכתב דבל יראה אינו בי"ד, דכל שבעה כתיב גבי בל יראה עיי"ש, אולם בחק יעקב (סי' תמ"ג) הביא דברי רש"י ב"ק (דף כ"ט:) ד"ה משש שעות ולמעלה שכתב שם לעבור עליו בכל יראה ובל ימצא, מבואר דרש"י ס"ל דגם בערב פסח איכא בל יראה עיי"ש, וכ"כ רש"י במסכת פסחים (דף י'): ד"ה לאחר המועד, משש שעות ולמעלה עד שתחשך, ועיי"ש במהרש"א מש"כ בזה, ובמגדול עוז הל' חמץ ומצה (פ"ג-ה"ח) הוכיח מרש"י פסחים (דף י') בד"ה ודעתו עליה, שכתב שם, על מה דאמר רב יהודה אמר רב, הבודק צריך שיבטל, וטעמא שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עליוהי, כתב רש"י, חשובה היא בעיניו וחס עליה לשורפה ומשהה אפילו רגע אחד ונמצא עובר בכל יראה ובל ימצא, משמע שמתחילת זמן איסור היינו תחילת שבע עובר בכל יראה עיי"ש, ועיין בשו"ת בית אפרים (ס"ד) בהגה"ה מכן המחבר שכתב, דמש"כ רש"י ומשהה לה אפילו רגע היינו אחר שתחשך עיי"ש מה שהאריך בזה, ועיין בצל"ח עמ"ס פסחים (דף צ"ה:) על דיבור רש"י לא תשחט, הוכיח משם דרש"י ס"ל שמשש ולמעלה הוא עובר עיי"ש, והאריך בזה בשו"ת נובי"ק חאו"ח (ס"ב) ונובי"ת או"ח (ס"ב ע"ה וס"ז) דבל יראה נוהג בערב פסח.

ולפי"ז להפוסקים דס"ל דבל יראה מתחיל מחצות, שפיר י"ל דהלאו מאלים העשה כיון דא"א להעשה מבלי הלאו דב"י ואז שפיר י"ל דהלאו מאלים העשה וגם נשים חייבות בעשה דתשבייתו, אבל להפוסקים דס"ל דבל יראה מתחיל רק בלילה, א"כ הרי חזינן דאין להעשה חיבור עם הלאו דבזמן שאיכא העשה ליתא ללאו, א"כ ליכא למימר דהלאו מאלים העשה, ושוב י"ל דנשים פטורות מהעשה דתשבייתו עכ"ד מו"ר זצ"ל.

והנה יש להביא ראיה לשיטת הראב"ד דאיסור בל יראה אינו נוהג רק מבליילה, דכבר עמדו המפ' לבאר מה שהחמירה התורה אצל חמץ יותר משאר איסורי הנאה לאסור בכל יראה ובל ימצא, ועיין בתוס' פסחים (ב) ד"ה אור שכתבו, דלכן החמירו חכמים להצריך בדיקה, כדי שלא יבוא לאכלו, ומשום דחמץ מותר כל השנה ולא בדילי מיניה, וכ"כ הר"ן (דף ב. מדפי הר"ף) ד"ה ומה, ועיי"ש שהוסיף דחמיר איסוריה טפי דאית ביה כרת, ואפשר עוד שמפני טעם זה החמירה התורה בו לעבור עליו בכל יראה ובל ימצא ע"כ.

ובספר אור חדש עמ"ס פסחים בפתיחה (את ט"ו) ד"ה איברא הביא דברי הר"ן הנ"ל וכתב וז"ל, והשתא יובן בנתינת טעם לשבח המשך הכתוב באמרו אך ביום הראשון תשבייתו שאור מבתיכם, וטעמא דמלתא דלמא אתי למיכל מיניה, וקשה מאי שנא משאר איסורים, לזה בא הכתוב לתרץ כי כל אוכל חמץ ונכרתה בשביל חומר הכרת החמירה בו התורה טפי משאר איסורים, ועדיין קשה מאי שנא משאר איסורי כרת, לזה מסיים דאית עוד טעמא בחמץ טפי משאר איסורים, דאיסורן איסור עולם ובדיל מינייהו, משא"כ חמץ לא נאסר אלא מיום הראשון עד יום השביעי ולא בדיל מיניה כולא שתא, לבעבור שני טעמים הללו החמיר בו הכתוב להשבייתו מן העולם דווקא וזהו פירוש נחמד בכוונת הפסוק בס"ד עכ"ל, ועיין בחידושי חת"ס (דף ב.) ד"ה לאור, שהביא כן מהגה"ק ר' נתן אדלער ז"ל עיי"ש.

ולטעם זה מובן דבל יראה אינו אלא מבליילה, דאיתא בפסחים (כ"ח:) מנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא עובר בלא תעשה, שנאמר לא תאכל עליו חמץ דברי ר' יהודה עיי"ש, הרי דמשש שעות ולמעלה יש איסור לאו, ואיסור כרת לא הוה אלא מליל ט"ו, ולפימש"כ הר"ן דלאו דבל יראה הוא משום דחמיר איסוריה טפי דאית ביה כרת, א"כ דוקא בליל ט"ו דאיכא כרת אז י"ל דאיכא איסור דבל יראה, אבל משש שעות ולמעלה דאין בה רק איסור לאו לא חששה התורה לאסור בכל יראה.

ואיתא במסכת יבמות (דף ק"ט), אמר רבא, מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, ורב נחמן אמר רבה בר אבוה, רישא דאיסור כרת חששו סיפא דאיסור לאו לא חששו עיי"ש, וכתב בספר מנחת סולת (מצוה ט' דף מ"ד מדפ"ס) ד"ה ועונ"ל, דהראב"ד סובר כר"ג דמחלק בין כרת ללאו, ולכן בלילה דאיכא איסור כרת באכילת חמץ, ישנה הלאו דבל יראה כיון דלא בדילי אינשי מיניה כולי שתא וחמיר איסורי טפי משום דאיכא כרת וכמש"כ הר"ן, אך משש שעות ולמעלה דאינו באיסור כרת רק באיסור לאו, לא שייך זה הטעם ולכן ליכא איסור דבל יראה, משא"כ הסוברים דמשש שעות כבר שייך הלאו דבל יראה ס"ל כרבא דמה לי איסור כרת מה לי איסור לאו, וכי היכא דבלילה יש בל יראה משום דילמא אתי למיכל מיניה, כמו"כ בשש שעות ולמעלה יש לחשוש לאיסור לאו ושייך לאו דבל יראה משום שמא יבוא לאכלו עיי"ש.

ולכאורה י"ל דזה דמחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, תליא אי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא או לחומרא, דנודע שיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, והקשה הכסף משנה א"כ איך צוה התורה להביא אשם תלוי על ספק, כיון דמה"ת כל הספיקות לקולא ומביא חולין לעזרה, והביא הכס"מ (סו) גירסא ישנה ברמב"ם שם דמבואר מדבריו דאף דבכל התורה ספיקא לקולא מ"מ באיסור כרת גם הרמב"ם יודה דספיקא לחומרא, וא"כ שפיר מביא אשם תלוי על ספק חלב שהוא איסור כרת עיי"ש.

ועמודי שמים ירופפו ונתיירו שמא לא יתקיים העולם, וא"כ קודם קבלת התורה כל מהות הבריאה היה כדבר שאינו קבוע וכדבר שלבל"ע, שהרי עדיין היה תלוי ועומד אם יקבלו ישראל את התורה, ולכן באותה זמן אהני הקנין גם בדבר שלבל"ע, שהרי כל היקום לא היה קבוע וקיימי עכ"ד.

אך כ"ז א"ש אי דרשינן מהקרא דיום השישי להא דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית אי יקבלו ישראל את התורה, אז י"ל דקודם מ"ת מהני קנין בדבר שלבל"ל, כיון דכל קיום העולם תליא בקבלת התורה וקודם קבלת התורה לא נתבססה הארץ עדיין, אמנם מצינו במד"ר (פרשה י"ט-י"ד) ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, א"ר יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקודש, ובה נגמרה מלאכת העולם, ע"כ כתיב יום השישי עיי"ש, ופירשו המפ' דה"א יתירה לרבות שעה ראשונה, אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת עכ"ד, ולפ"ז לא מוכח מכאן דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, ולפ"ז י"ל דגם קודם מ"ת לא מהני קנין בדבר שלא בא לעולם.

ובספר אור תורה פרשת בראשית (אות ט"ו) הקשה, דלפי מה שכתב הר"ן במסכת ביצה (דף ט"ז. מדפי ה"ר"ף), דאם ספק דאורייתא לקולא סגי לעשות תוספת בין השמשות, דשמא בין השמשות יום, והוי תוספת עיי"ש, א"כ לפימ"ש"כ הפרי מגדים בא"ח בא"א (סי' י"ז סק"ב), ובמשבצות זהב (סי' ש"ה סק"ד), ובמשבצות זהב (סי' ש"ד סק"א), ובא"א (סי' תל"ג סק"י) ובתיבת גמא (פ' וירא), דאף לפי שיטת הרשב"א במסכת קידושין (דף ע"ג.) דספק דאורייתא לחומרא, מ"מ ספק עשה לקולא, יקשה מה נפקא מינה בזה הפסוק דמרבית תוספת, דהא לא הוי רק עשה, וספיקא לקולא וסגי בבין השמשות, ואף אי לא נכתב קרא, ג"כ היה בין השמשות אסור, מטעם ספק שבת שהוא בלאו ולחומרא, ובע"כ צ"ל דדרשא זו דתוספת לא יצדק רק לפי דעת הרמב"ם דגם ספק לאו לקולא, והיה מותר בין השמשות, ורק מטעם תוספת אסור בין השמשות, על כן שפיר צריך קרא לתוספת, אבל לפי דעת הרשב"א על כרחך הששי אתיא לדרשא דתנאי התנה עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, כיון דאסתר היתה עוסקת בבדיקת חמץ, ולכאורה הא הוי מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות, וע"כ כיון דאיכא לאו דבל יראה גם נשים חייבות, וע"כ דעובר בכל יראה מחצות היום ולמעלה, דלא אמרינן מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, ומעתה ס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, ואתיא קרא דיום השישי דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, ומינה דקודם מתן תורה מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, ומהני קנין הכבורה, ולכן לא ידעה מרעתו של המן ודו"ק.

****

ולפ"ז מאן דס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא וקשה מאשם תלוי, ומחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, ע"כ מוכח כר"נ דמחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, משא"כ מאן דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא גם באיסור לאו, י"ל דס"ל כרבא דלא מחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, ועיין בספר אור חדש עמ"ס קידושין (דף י"ד: מדפ"ס) ד"ה ובזה ניחא ליישב עיי"ש.

היוצא לנו מזה דאי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, וקשה מהא דחייבה התורה אשם תלוי על ספק חלב, וע"כ דמחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, וי"ל דרק באיסור כרת חששו ולא באיסור לאו, לפ"ז י"ל דכיון דאיסור בל יראה הוא משום שמא יבוא לאכלה, א"כ ליכא איסור בל יראה רק מליל ט"ו דאז הוה איסור כרת, משא"כ בעיו"ט דאוכל חמץ אינו אלא בלאו שפיר י"ל דליכא איסור בל יראה, ולפ"ז אין להעשה חיבור עם הלאו, דהא בזמן דאיכא העשה ליתא ללאו, וליכא למימר דהלאו מאלים העשה, וי"ל דנשים פטורות מעשה דתשבינו, משא"כ אי ס"ל ספיקא דאורייתא לחומרא אף באיסור לאו, ולא מחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, ולפ"ז י"ל דאיסור בל יראה נוהג משש שעות ולמעלה, וי"ל דהלאו מאלים העשה ונשים חייבות בעשה דתשבינו.

ואיתא במדרש רבה (אסתר פרשה ז'), ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לברו, בזוי בן בזוי, להלן כתיב ויבז עשיו את הבכורה, וכאן כתיב ויבז בעיניו עיי"ש, וכתבו המפ', דהמן בא על ישראל בטענה על מכירת הבכורה שהיתה שלא כדין עכ"ד, ובתרגום (אסתר ג-ג) עה"פ ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי וגו' כתב, והוה חוץ קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית ברכתא ויהודאי אינון עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשוורוש עמא דמרדכי, הרי דהמן נתעורר לבא על בני ישראל בשביל הבכורה שלקח יעקב אבינו מעשו, ולכאורה יש להעיר, דהרי כדין וכדת נטלן יעקב, שהרי עשיו מכר לו את הבכורה.

אך ידוע קושית הריב"ש (סי' רכ"ח והובא באור החיים פרשת תולדות) דהאיך קנה יעקב הבכורה מעשיו, הא הוי דבר שלא בא לעולם שהרי יצחק היה אז חי, ותי' דקודם מתן תורה שפיר היה מועיל קנין בדבר שלא בא לעולם עיי"ש, והטעם דקודם מתן תורה מהני קנין אף בדבר שלבל"ע, מבואר בספר ישועות מלכו (פרשת תולדות), עפ"י"מ שאמרו חז"ל במסכת ע"ז (דף ג.), אמר ר"ש בן לקיש, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השישי (ה' יתירה למה לי), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית ואמר דאם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו, ושם בגמ' אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה עיי"ש, ומבואר מזה דעד שלא יקבלו בני ישראל את התורה בסיני לא נתבסס כל הבריאה,

הים ראה וינס הירדן יסב לאחור: ואיתא במדרש מה ראה, ברייתא דר' ישמעאל ראה וצ"ב.

והנבס"ד, דהנה המפ' העירו דמדוע לא רצה הים ליקרע לפני בני ישראל, הרי איתא בבראשית רבה (פ"ה-ה), אמר ר' יוחנן, תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הה"ד וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו עיי"ש, וא"כ היה מצווה ועומד ליקרע לפניו, וכתב בספר זרע ברך (פרשת בשלה), דטענת הים היתה שהגזירה בברית בין הבתרים היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ורק אחרי כן יצאו, ועל הזמן הזה התנו עמו שיקרע לפני בני ישראל, ולא כשיצאו לפני הזמן עיי"ש.

ובספר והוכח אברהם פרשת חקת (דף ק"י:) כתב לפרש מה דאיתא במסכת סוטה (דף י"א:), דרש רב עזריא, בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים עיי"ש, ואיכא למידק, דהול"ל בזכות נשים צדקניות, מאי בשכר נשים, ועוד, מי זוטרי זכות האנשים צדיקים שהיו באותו הדור כגון משה ואהרן וכאלה רבות, וא"כ למה דוקא בשכר נשים, ולהבין נקדים דכבר חקרו איך יצאו בני ישראל ממצרים קודם זמנם, ותירצו דלא יצאו קודם הזמן, דגזירת השעבוד לא היה על הנשים, משום כל כבודה בת מלך פנימה, ואין דרכה של אשה לצאת, וכיון דהמצריים נשתעבדו גם בהנשים, על כן עבודתן השלים אותן השנים עכ"ד.

והנה קשה לי דמנין להו דהמצריים העבידו הנשים כדי שנאמר דהם השלימו הזמן, והלא קרא כתיב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך, דמשמע דוקא בני ישראל ומנין להם דנשתעבדו בנשים, ונראה לי, דידוע מה דאיתא במסכת סנהדרין (דף צ"ג:) דהרכוש שנטלו ישראל הוא שכר עבודתם עיי"ש, הא לאו הכי גזל הוא בידם דאפילו גזל הגוי אסור, והנה בקרא כתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב, וא"כ התינח לאנשים הותר להם לשאול איש מאת רעהו משום דהוא שכר עבודתם, אלא הנשים גזל הוא בידם כיון שלא נשתעבדו בהם, אלא על כרחך לומר מדצוה להם הקב"ה ושאלה אשה וגו' על כרחך לומר דגם בהם נשתעבדו ולכך נטלו שכרן, ומכאן אמרו המפ' דגם הנשים נשתעבדו בהם והם דהשלימו הזמן, הא לאו הכי לא היו יוצאים אפילו דיש בהם כמה צדיקים כי עדיין לא נשלם הזמן, ומעתה היינו דרמזו לנו חז"ל, בשכר נשים צדקניות כלומר מכח השכר שנטלו הנשים, משם יש הוכחה גמורה כי היו בכלל השעבוד, והיינו דאהני להו להשלים הזמן ונקרב הזמן ונגאלו ממצרים עכ"ד.

ובספר ארץ חמדה להמלבי"ם פ' קדושים (דף י"ד.) ד"ה לבאר הפסוק, כתב לבאר מה שאמר דוד בתהלים (פסוק מ-ט), לעשות רצונך אלקי חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב וגו', דאיתא במסכת כתובות (דף ע"ז:) מנין לברכת חתנים בעשרה, שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה,

ורבי אבהו אמר מהכא במקהלות ברכו אלקים ה' ממקור ישראל, ור"א בהאי קרא דרב נחמן מאי דריש ביה, ההוא מיבעי ליה למידרש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, דאי ס"ד לברכה לא סגיאל דלאו זקנים, ואיך אי ס"ד למידרש לא סגיאל דלאו עשרה, ומשני, אין לפרסומי מילתא עיי"ש, ולכאורה יש לדקדק מה לי הפרסום.

ונראה, עפי"מ דאיתא במסכת יבמות (דף ע"ג:), אמר להם דואג האדומי, עד שאתה משאיל עליו (על דוד) אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו, מאי טעמא דאתי מרות המואבית, א"ל אבנר תנינא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, ופריך אלא מעתה ממזר ולא ממזרת, ומשני ממזר כתיב מום זר (כל שיש בו מום זרות), מצרי ולא מצרית, ומשני שאני הכא דמפרש טעמא דקרא על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם, ופריך היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים נשים לקראת נשים, אישתיק וכו', ולבסוף משני דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה עיי"ש, ובמדרש דריש כל כבודה בת מלך פנימה קאי על התורה עיי"ש, וזה נתכוון בועז ודרש ברבים להורות שאין דברי תורה בסתר אלא בפרהסיא, וקאי כל כבודה בת מלך פנימה בפשוט על נשים שתשב בסתר, ומידידיש שפיר עמוני ולא עמונית.

ובזה יבואר, בתחלה אמר דוד חשבתי שדברי תורה צריכים להיות בסתר דכתיב כל כבודה וגו' דקאי על תורה, וזהו שאמר לעשות רצונך חפצתי ותורתך בתוך מעי דייקא שלא אוציא אותם לחוץ כלל, אך חזרתי בי מסברא זו אלא אדרבה בשרתי צדק בקהל רב, שדרשתי דברי תורה ברבים, כמו שפרסם בועז מדרשו ברבים, והיינו טעמא בקהל רב שעיי"ז אהיה מותר לבוא בקהל, שכיון שאני דורש ברבים א"כ מוכרח דהפסוק כל כבודה לא על התורה נאמר, דאדרבה דברי תורה צריך שיהיה בגלוי, אלא על הנשים נאמר דאין דרכם לצאת חוצה, וא"כ דרשינן עמוני ולא עמונית ואני מותר לבוא בקהל עכ"ד.

הרי דאיכא שני פירושים על הא דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה, (א) דקאי על האשה שתהא בצניעות, (ב) דקאי על התורה, שלא ללמוד תורה בפרהסיא רק ללמוד בסתר ובצניעה, ומעתה אי הקרא קאי על הנשים, שפיר י"ל דכיון דהם העבידו עם הנשים, י"ל דהם השלימו הזמן, אך אי נימא דקאי שלא ללמוד תורה בפרהסיא, א"כ י"ל דהגזירה היתה גם על הנשים, ואין לומר דהם השלימו הזמן.

ואיתא במסכת סוכה (דף מ"ט:), אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן, שיתין (חלל שחתח המזבח כנגד מקום הנסכים), מששת ימי בראשית נבראו, שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשי ידי אמן, חמוקי ירכיך אלו השיתין, כמו חלאים שמחוללין ויורדין עד התהום, מעשה ידי אמן זו מעשי ידי אומנתו של הקב"ה, תנא דבי ר' ישמעאל, בראשית, אל תקרי בראשית אלא ברא שית עיי"ש.

והיתה אסורה לו, משום דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו, דקיי"ל בשו"ע יור"ד (סי' רס"ז סעיף ס"ט) דהבא על שפחתו נשתחררה, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וכוונתו לשחררה דאל"כ לא הוה עביד איסור, ושכן צ"ל גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולא עיי"ש, וכיון דבהכרח צ"ל שנשתחררו השפחות על כן הוכיח יוסף את אחיו שהיו מזלזלים בהם לקרותם עבדים, וזה שאמר הכתוב ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם דייקא, שדבתם שהם קורים להם עבדים הוי רעה אל אביהם, דכיון דסבירא להו שלא נשתחררו א"כ ח"ו עבר אביהם באיסור נישואי שפחה עכ"ד.

אך י"ל דהשבטים ס"ל דאין בהכרח לומר דנשתחררו השפחות מחמת דלא עביד יעקב איסורא, די"ל דיעקב ס"ל דאיסור נישואי שפחה הוא רק מדרבנן, כמש"כ הרמב"ם בה"ל איסורי ביאה (פ"ב ה"ד), דהבא על השפחה מכין אותו מכת מרדות, ועיין שם במגיד משנה הטעם דס"ל להרמב"ם כן, וידוע מש"כ הה"מ בה' אישות (פ"א ה"ד), דלא שייך חזקה דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות אלא באיסור דאורייתא, אבל באיסור דרבנן לא זהירי ביה אינשי עיי"ש, וא"כ י"ל שבא יעקב על השפחות ולא שחררן, ואי משום איסורא אפשר דלא קפיד יעקב על כך.

ולכאורה יש לעיין במש"כ הרב המגיד בדברבנן לא מזדהרי אינשי, הלא חמורים דברי סופרים יותר מדברי תורה, כדאיתא במסכת עירובין (דף כ"א), דרש רבא, מאי דכתיב ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה וגו', בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה, שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה (יש בהן שאין בהן חיוב מיתה), ודברי סופרים, כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה (על כולן) עיי"ש, וברושלמי ברכות (פ"א ה"ד), ואיך שייך לומר דבדרבנן לא מזדהרי אינשי.

אך י"ל לפי"מ שכתבו המפ' דלכן אמרין דברי סופרים חמורים מדברי תורה, עפי"מ דאיתא במסכת כתובות (דף ה'), דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידך עיי"ש, ולכן דברי סופרים שהוא בבחינת מעשה צדיקים עדיפי מהתורה שהוא מעשי שמים עכ"ד, ולפי"ז אי ס"ל דמעשי שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים, אז י"ל דדברי תורה חמורים מדברי סופרים, ושפיר י"ל דבדרבנן לא מזדהרי אינשי.

ואיתא במסכת סופרים (פס"ז ה"ב), הדא אגדתא כל מי שלומדה אינה מקבל שכר וכו', ומקשה הרי כתיב פנים בפנים דבר ה' עמכם, פנים תרי בפנים תרי הרי ד' פנים, פנים למקרא פנים למשנה פנים לתלמוד פנים לאגדה ע"כ, ולפי"ז מקבלין שכר על אגדה.

ולהלן בגמרא (דף מ"ט): איתא, תנא דבי רב ענן, מאי דכתיב חמוקי ירכיך (רב ענן דרש לקרא כמו חללים כלוחות שהיו מאבנים טובות מעשה ידי אמן והלוחות מעשה אלקים), למה נמשלו דברי תורה כירך, לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר (שכבוד התורה בצנעו ולא להיות יושב ושונה בגובה של עיר ולא לשנות לתלמידיו בשוק כדאיתא במסכת מו"ק (דף ט"ז) עיי"ש.

ולפי"ז יבואר דברי המדרש, דהים לא רצה לקרוע בטענתו דאכתי לא הגיע הזמן, דאי"ל דהנשים השלימו הזמן דהם לא היו בכלל הגזירה דכל כבודה בת מלך פנימה, הלא י"ל דקרא דכל כבודה קאי על התורה שלא ללמוד בפרהסיא, אך כשראה ברייתא דר' ישמעאל דס"ל שיתין נבראו מששת ימי בראשית, וילפינן לה מדכתיב חמוקי ירכיך, ולא קאי על לימוד התורה שלא יהא בפרהסיא, ולפי"ז הקרא כל כבודה בת מלך פנימה קאי על הנשים, ושפיר י"ל דעבודת הפרך שנשתעבדו הנשים השלים הזמן, ולכן וינס ודו"ק.

ב) עוי"ל עפי"ד הזרע ברך הנ"ל, דהים לא רצה לקרוע משום שטען דאכתי לא הגיע הזמן, דהגזירה היתה על ארבע מאות שנה והם לא היו במצרים רק רד"ו שנים עכ"ד.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), א"ר אבהו א"ר אלעזר, מפני מה נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנה, מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו עיי"ש, ובמסכת שבת (דף י') איתא, אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש.

וכתב בהגש"פ ברית מטה משה (דף כ"ג), דאי נימא דגלות מצרים הוא משום חטאו של אאע"ה, אז צריכינן להיות במצרים ארבע מאות שנים, אבל אי גלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף לא היו צריכינן להיות רק רד"ו שנים, לפי שע"י שלא קיים יוסף כיבוד אב כ"ב שנים, מגיע לכל אחד מהעשרה אחים כ"ב שנים דעולה ר"כ שנים, וי' שנים ניכה להם במה שמתו במצרים ונשאר רד"ו שנים עיי"ש, ולפי"ז אי גלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף שפיר יצאו בזמן.

ואיתא במדרש רבה פרשת וישב (פרשה פ"ד-ז), ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' יהודה אומר, מזלזלים הם בבני השפחות וקורין להם עבדים עיי"ש, וברושלמי פאה (פ"א ה"א) איתא, מה אמר, ר' יהודה אומר, מזלזלים הם בבני השפחות ונוהגים בהם כעבדים עיי"ש.

וכתב בספר יציב פתגם (פרשת וישב), דיוסף ס"ל דלכן הוה זלזול בבני השפחות לקרותם עבדים, עפימש"כ המהרש"א במסכת יבמות (דף ג'), דלכן נשא אאע"ה את הגר אעפ"י שהיתה שפחה

ובספר עיר דוד (אות תרי"ב) כתב, דמצינו שני כתובים המכחישים זה את זה, כתוב אחד אומר ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי, וכתוב אחר אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש, אך י"ל דהקרא כי לא יראני האדם וחי קאי על מלאכי השרת כדכתיב ביחזקאל (פרשה א-י) ודמות פניהם פני אדם, וכדכתיב בישעיה (פרשה ו-ז) בשתים יכסה פניו, אבל צדיקים שפיר יכולים להסתכל בפני השכינה.

אמנם כ"ז א"ש אי ס"ל דצדיקים גדולים ממלאכי השרת אז י"ל כנ"ל דצדיקים גדולים ממלאכה"ש יכולים להסתכל בשכינה, אבל אי ס"ל דמלאכה"ש גדולים מצדיקים, א"כ אם מלאכה"ש אינם יכולין להסתכל מכש"כ צדיקים, ובהכרח צ"ל לדידיה דקרא דפנים בפנים וגו' אינה כפשוטה אלא לדרוש דארבעה פנים לתורה עיי"ש.

ואיתא בריש תורת כהנים, רבי ישמעאל אומר, בשלש עשרה מדות התורה נדרשת וכו' עיי"ש, ובספר כריתות (חלק שלישי נתיבות עולם) הביא ברייתא, דר' אליעזר בן יוסי הגלילי ס"ל, דהתורה נדרשת בל"ב מדות, וכתב בספר כריתות (שם) לכל מדה ומדה טעם דר' ישמעאל לא חשיב הנהו מדות, ועל קצת מהם כתב דהם רק דברי אגדה עיי"ש, וכתב בספר נחלת יעקב (פרשת ויקהל), דפליגי בפלוגתא הנ"ל דמסכת סופרים, אי מותר ללמוד אגדה או לאו, דר' ישמעאל ס"ל דעיקר לימוד הוא הלכות ולא אגדה, ומשום הכי לא חשיב רק י"ג מדות, ור' אליעזר בן יוסי הגלילי ס"ל דגם אגדה היא כמו שאר התורה, ומשום הכי קחשיב גם מילי דאגדתא עיי"ש.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דהים לא רצה לקרוע בטענתו דאכתי לא הגיע הזמן, אך כשראה ברייתא דר' ישמעאל, דס"ל דהתורה נדרשת בשלש עשרה מדות, ולא בל"ב מדות, משום דס"ל דאין ללמוד אגדה, ולפי"ז מה דכתיב פנים בפנים דבר ה' עמכם היינו כפשוטו, ומינה דצדיקים יכולים לראות השכינה, דגדולים צדיקים יותר ממלאכים, ומעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, ולכן דברי סופרים שהוא בכחינת מעשה צדיקים עדיפי מהתורה שהוא מעשי שמים, ואף ברבנן אמרינן חזקה דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ובודאי שחרר יעקב השפחות, ולפי"ז הצדק הוא עם יוסף, ואיכא חטא דמכירת יוסף, וסגי להיות במצרים רד"ו שנים, ולכן וינס ודרו"ק.

ג) עוי"ל עפי"ד הזרע ברוך הנ"ל, דהים לא רצה לקרוע משום שטען דאכתי לא הגיע הזמן, דהגזירה היתה על ארבע מאות שנה והם לא היו במצרים רק רד"ו שנים עכ"ד.

ובספר קרבן שבת (פרק א' ס"ד) כתב, דאי אמרינן דישמעאל הוה בנו של אאע"ה, א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, א"כ חל חובת הגלות על כל זרע אברהם דהיינו יצחק

וישמעאל, ובדין שיהא כל אחד מהם משלם מחצית החוב דר' מאות שנה, ונמצא דשפיר השלימו בני ישראל את חלקם בגזירת השעבוד, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, אך כ"ז הוא דווקא אי אאע"ה שחרר את הגר וגם ישמעאל מתייחס אחר אאע"ה, משא"כ אי לא נשתחררה הגר והו"ל ישמעאל בן האמה דוולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך לומר על ישמעאל כי גר יהיה זרעך עכ"ד.

ובספר אור תורה פרשת לך (אות מ"ט) כתב, לפי המבואר במסכת קידושין (דף ס"ה:) דשפחה ולדה כמותה, וכיון דהגר היתה שפחה, הוי ישמעאל בנה כמותה, ולא מקרי זרע אברהם, אך הא קיי"ל ביור"ד (סי' רס"ז סס"ט) דאם בא על שפחתו הוי הולד בן חורין לכל דבר, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ומסתמא שחררה כדי שלא לעבור איסור, אמנם י"ל דכיון דאאע"ה לא קיים עדיין מצות פריה ורביה, שוב י"ל דלא שחררה, ועכ"ז לא עשה איסור, משום דעשה דפריה ורביה דוחה הלאו דלא יהיה קדש עיי"ש.

ולכאורה יש לומר דזה אי נשא אברהם משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת או ששחרר את הגר תליא בהא, דאיתא במסכת פסחים (דף מ"ט), ההולך (בארבעה עשר) לשחוט את פסחו ולמול את בנו, ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול (שיש שהות ביום) לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער, ואם לאו מבטלו בלבו עיי"ש, וכתב המג"א באור"ח (סי' תמ"ד סק"א), דזהו דווקא קודם זמן איסורו שעדיין אינו עובר בעשה דתשבתו, אבל לאחר זמן איסורו דלא מצי מבטל יחזור מיד דעשה דתשבתו חמיר טפי עיי"ש, ובאבן העזר בחידושי עמ"ס פסחים השיג עליו וכתב, דאפילו לאחר זמן איסורו לא יחזור דהרי פסח ומילה הוי עשה שיש בו כרת ואלים מעשה דתשבתו עיי"ש.

והצל"ח (שם) כתב ע"ז, וזה שנים רבות נשאלתי מחד לומדי למד שכחתי שמו, דאדרבה עשה דפסח ודאי דא"א לדחות עשה דתשבתו אם כבר הוא אחר זמן איסורו דלא מצי מבטל, דאיך ישחוט את הפסח ועדיין חמץ קיים, והרי כתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי, ובני הרב החריף מוהר"ר שמואל סג"ל השיב לי, דלמה לא ידחה עשה דפסח הל"ת דלא תשחט, ואף דאיכא בחמץ עשה דתשבתו ול"ת דלא תשחט, מ"מ עשה דתשבתו אינו עובר כיון שאפשר שיבערנו אח"כ בחול המועד והמשהה כדי לבער אינו עובר, ואני אמרתי דלא שייך כאן עשה דוחה ל"ת, כיון שעל דבר זה עצמו הזהירה התורה שלא ישחט את הפסח אף שיש בו כרת על חמץ, ואף דאיכא לאוקמי קרא דיש לו פנאי לבער קודם שחיתה, מ"מ לדעתי לא שייך בדבר זה עצמו לומר עשה דוחה ל"ת, שאין זה דומה לשאר מקומות דעשה דוחה ל"ת, שלא נאמר הל"ת על דבר זה עצמו, רק שאירע דמזדמנים יחד העשה והל"ת עכ"ד.

ובתוס' רבי עקיבא איגר (שם אות י"ג) העיר ע"ד, דמה שנקט הצ"ח דבכהאי גוונא לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה, מצאנו לקדוש אחד מדבר בהיפוך, והגאון שאגת אריה בספרו טורי אבן עמ"ס חגיגה (דף ט) ד"ה דאצטרין, שהקשה דנימא דעשה דראיית פנים ידחה ל"ת דלא יראו פני ריקם, ותירץ דהוי בכלל מה שאמרו אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש עיי"ש, הרי דנקט דגם כשהלאו הוא באותו דבר עצמו, דהרי הזהירה התורה דלא יקיים ראיית פנים אלא כשמביא עמו קרבן, מ"מ י"ל דהנ"מ היכי דאפשר לו להביא קרבן דאז עובר על הלאו אם אין מביא, אבל אם אי אפשר להביא קרבן דוחה העשה ללא תעשה, עיי"ש.

ובספר קהלות יעקב עמ"ס זבחים (סי' מ"ז אות י"ד) הביא ראיה כהטו"א דגם בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת, מהא דאיתא במסכת זבחים (דף צ"ז), דדרשינן הקרא דכל אשר יגע בבשרה יקדש, יקדש להיות כמוה שאם פסולה הוא תפסל ואם כשרה הוא תאכל כחמור שבה, ופריך הגמרא נימא עשה דוחה לא תעשה, ומשני רבא אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש, כדתניא ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי לייתי עשה (ניתי עשה דאכילת מוח דכתיב ואלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי ל"ת, אלא שמע מינה אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש, ולכאורה הרי הלא תעשה דשבירת עצם נאמרה במקום עשה דפסח, ועכ"ז הוי אמרינן דיבוא עשה דפסח וידחה ל"ת, הרי מוכח כדעת הטו"א עיי"ש.

ובספר קהלות יעקב עמ"ס זבחים (סי' מ"ז אות י"ד) הביא ראיה כהטו"א דגם בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת, מהא דאיתא במסכת זבחים (דף צ"ז), דדרשינן הקרא דכל אשר יגע בבשרה יקדש, יקדש להיות כמוה שאם פסולה הוא תפסל ואם כשרה הוא תאכל כחמור שבה, ופריך הגמרא נימא עשה דוחה לא תעשה, ומשני רבא אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש, כדתניא ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי לייתי עשה (ניתי עשה דאכילת מוח דכתיב ואלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי ל"ת, אלא שמע מינה אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש, ולכאורה הרי הלא תעשה דשבירת עצם נאמרה במקום עשה דפסח, ועכ"ז הוי אמרינן דיבוא עשה דפסח וידחה ל"ת, הרי מוכח כדעת הטו"א עיי"ש.

ואיתא במסכת יבמות (דף ק), דהשי"ת אמר לאברהם להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו, דאזהיר ליה לא תנסב עבודת כוכבים ושפחה דלא ליזיל זרעך בתרה עיי"ש, ולפי"ז לשיטת הצ"ח דס"ל דהיכא דהל"ת נאמרה לגבי העשה לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, א"כ ה"ה כאן י"ל דכיון דהקב"ה הוזהר לו להדיא שלא לקחת שפחה, ומעתה לא שייך לומר שנשא אותה מצד עשה דוחה ל"ת, ועכצ"ל ששחררה, משא"כ להטו"א והגרע"א דס"ל דאף היכי דהל"ת נאמרה במקום העשה שייך בזה עשה דוחה ל"ת, שפיר י"ל דלא שחרר את הגר ונשא אותה משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת.

אך לפי"מ דאיתא במסכת יבמות (דף ס"ד), אחרים אומרים, כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו, בזמן שזרעך אחריו שכינה שורה, אין זרעך אחריו על מי שורה על העצים ועל האבנים עיי"ש, ולפי"ז שפיר י"ל דאברהם נשא את הגר משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, דכיון דלא הוזהר לו הקב"ה שלא לישא שפחה.

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת שבת (דף קט"ו), תנו רבנן, ויהי כנסוע הארון ויאמר משה, פרשה זו עשה לה הקב"ה

סימניות (להבדילה מן הסמוכות לה) מלמעלה ומלמטה (בתחלה ובסוף ויהי כנסוע הארון), לומר שאין זה מקומה (שאינה ראויה לכאן דלאו בהליכות מסעות משתעי לעיל מינה אלא בדגלים היתה ראויה לכתב בפרשת במדבר סיני), רבי אומר לא מן השם הוא זה (לא זה השם של טעמי הסימניות דמקומה היא דפרשה זו בתחלה מסע שנסעו מהר סיני דאיירי לעיל מינה ויהי בחודש השני בשנה השנית בעשרים לחדש נעלה הענן וגו'), אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו, כמאן אזלא הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה (דפרשה זו ספר לעצמו נמצא שלמעלה ספר לעצמו ושלמטה ספר לעצמו הואיל וזה מקומה נמצא ספר וידבר נחלק לג' ספרים) כמאן כר', מאן תנא דפליג עליה דר', רשב"ג הוא, דתניא רשב"ג אומר, עתידה פרשה זו (לעתידי שיהו כל הפורעניות בטלין ולא ידאגו לפרוענות ויצר הרע בטל) שתיקרו מכאן ותכתב במקומה, ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שנייה, פורענות שנייה מאי היא ויהי העם כמתאוונים, פורענות ראשונה ויסעו מהר ה' וא"ר חמא בר' חנינא שסרו מאחרי ה' (בתוך ג' ימים למסעם התאוו האספסוף תאוה להתרעם על הבשר כדי למרוד בהקב"ה), והיכן מקומה, אמר רב אשי בדגלים עיי"ש.

מבואר מזה דאי ס"ל דשבעה ספרי תורות יש, א"כ סדר במדבר נחשב לג' ספרים, ופרשת ויהי כנסוע הוא ספר בפני עצמו, והקשה בכלי יקר (פ' בהעלותך י"ל"ה), דלכאורה יפלא הדבר היאך אפשר להיות ספר בלי שום מצוה, הרי עיקר התורה ניתנה למצוותיה, ותירץ דלכן נחלק פרשה זו להיות ספר בפני עצמה ללמד על מצוות פו"ר, כי במצוה זו תלוי קיום העולם וגורם השראת השכינה כדאיתא במסכת יבמות (דף ס"ד). כל מי שאינו עוסק בפו"ר גורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה בפחות מב' אלפים וב' רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל כ"ב אלף פחות אחד וזה שלא עסק בפו"ר נמצא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל, ולכן עשה ספר מיוחד ממצוה זו להורות שהשראת השכינה בישראל מצריך כ"ב אלף וידע כל איש מישראל להיות זהיר במצות פו"ר למלאות המספר עכ"ד, ומעתה י"ל דהקרא להיות לך לאלקים וגו' אתיא דהוזהר לו הקב"ה להדיא שלא לישא שפחה.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), דבר אחר גדולה מילה שאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, ופליגא דר' אלעזר, דאמר ר' אלעזר גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי עיי"ש, וכתב בהגדה של פסח באר אברהם (שמנה מי יודע) דבזה תלוי אי איכא חמשה חומשי תורה או שבעה ספרי תורה, דהמ"ד דס"ל דהעולם קיים על תורה ס"ל חצבה עמודיה שבעה שיש ז' ספרי תורות והם מכוונים נגד שבעה רקיעים ושבעה ארצות, והמ"ד דס"ל דהעולם עומד על מילה ס"ל דאיכא חמשה חומשי תורה, ואינם מכוונים לשמים וארץ עיי"ש.

ובשו"ת נחלת יוסף (סי' כ' אות ט') כתב, דאי ילפינן דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא מדאיתקש כה"ת כולה לתפילין, אז אין סברא לומר דהיכא דאפשר לקיים ע"י שליח נשים חייבות, דאין היקש למחצה ואמרינן דאף היכא דאפשר לקיים ע"י שליח נשים פטורות, אבל למ"ד דילפינן פטורא דמצות עשה שהזמן גרמא ממצה והקהל אז שפיר י"ל דהיכא דאפשר לקיים ע"י שליח נשים חייבות עיי"ש.

היוצא לנו מזה דמאן דס"ל שני כתובים הבאין כאחד מלמדין והא דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא יליף לה מדאיתקש כל התורה כולה לתפילין, ואמרינן דאף היכא דאפשר לקיים ע"י שליח נשים פטורות, עכצ"ל דלכן לא הוי מילה מצות עשה שהזמן גרמא משום דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה, משא"כ להמ"ד דס"ל שני כתובים הבאין כאחד אין מלמדין, שפיר י"ל דס"ל דמילה שלא בזמנה אינה נוהגת רק ביום, והא דאיצטריך קרא דאותו, משום דהיכא דאפשר לקיים ע"י שליח נשים חייבות אף דהוה מצות עשה שהזמן גרמא.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ז), כל מקום שנאמר ביאה ומושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה דברי ר' ישמעאל, אמר אביי, האי תנא דבי ר' ישמעאל (דלית ליה ירושה וישיבה אלא היכא דכתיב מושב עם ביאה) מפיק מאידך תנא דבי ר' ישמעאל (מוצא מדעתו של תנא אחר דאפילו לא כתיב אלא ביאה לחודה אינו אלא לאחר ירושה וישיבה), דתנא דבי ר' ישמעאל, הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן לאחר ירושה וישיבה (גבי מלך כתיב כי תבא אל הארץ וגו' וירשתה וישבת בה ואמרת אשימה עלי מלך), אף כל לאחר ירושה וישיבה, ואידך, משום דהוה מלך וביכורים (והיה כי תבא אל הארץ דפריש בה נמי ירושה וישיבה) שני כתובים הבאין כאחד, וכל שני כתובים הבאין כאחד אין מלמדין וכו' עיי"ש, הרי דתנא דבי ר' ישמעאל ס"ל דשני כתובים הבאין כאחד אין מלמדין.

ולפי"ז יבואר דברי המדרש, דהים לא רצה לקרוע כיון דלא הגיע הזמן, דאין לומר דהחצי חל על ישמעאל, דהלא י"ל דאברהם נשא את הגר משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, אך כשראה ברייתא דר' ישמעאל דס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, ומעתה ילפינן דנשים פטורות ממעשהז"ג ממצה והקהל, וי"ל דהיכא דאפשר לקיים ע"י שליח נשים חייבות, ולפי"ז י"ל דמילה שלא בזמנה אינה נוהגת אלא ביום, ולפי"ז קרא אם לא בריתי קאי על תורה, ואיכא ז' ספרי תורות, ופרשת ויהי בנסוע אתיא על מצות פו"ר, ומעתה הקרא ולזרעך אחרוך היינו שלא תנסב שפחה, ובכה"ג לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, וע"כ דשחרר את הגר וישמעאל נחשב לזרעו של אברהם ושפיר י"ל דהחצי חל על ישמעאל ולכן וינס ודו"ק.

והנה אי אמרינן דהקרא דאם לא בריתי וגו' קאי על המילה, כתב התוי"ט במסכת נדרים (טו), דזה א"ש רק למ"ד דס"ל דמילה שלא בזמנו נוהג בין ביום ובין בלילה, אז י"ל דהקרא אם לא בריתי "יומם ולילה" קאי על המילה, משא"כ למ"ד דמילה שלא בזמנו אינו נוהג אלא ביום לא שייך לומר דאם לא בריתי יומם ולילה קאי אמילה כיון שאינו נוהג בשום פעם בלילה רק ביום.

ואיתא במס' קידושין (כ"ט) איהי מנ"ל דלא מיחייבא במצות עשה דמילה, דכתיב כאשר צוה אותו אלקים אותו ולא אותה, והקשו בתוס' דלמ"ל קרא למעט נשים ממילה תיפ"ל דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות, ותירצו דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא, וא"ת אכתי הוה מצות עשה שהזמן גרמא דאין מלין אלא ביום, וי"ל דאתיא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה עיי"ש, ולפי"ז מוכח מדכתב רחמנא אותו גבי מילה כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה.

והנה י"ל דזה דמילה שלא בזמנה נוהגת רק ביום או בין ביום ובין בלילה תליא אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין או אין מלמדין, דאיתא במסכת קידושין (דף ל"ד) דנשים פטורות ממעשהז"ג, דכיון דבמצה והקהל נשים חייבות אף דהוה מעשהז"ג, הו"ל שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, ולמ"ד דשני כתובים הבכ"א מלמדין יליף לה דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, משום דאיתקש כה"ת כולה לתפילין, ומה תפילין הוה מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות, אף כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות עיי"ש.

והבאנו מש"כ התוס' דלכן צריכין הקרא דאותו ולא אותה למעט נשים ממ"ע דמילה אף דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, דאתיא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה עיי"ש, והקשו המפ' דאכתי תקשי למאן דס"ל דמילה שלא בזמנה אינה נוהגת רק ביום תו הו"ל מעשהז"ג ולמ"ל קרא דאותו דנשים פטורות.

אמנם הפני יהושע כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, די"ל דלא שייך הך כללא דנשים פטורות ממ"ע שהז"ג אלא במצות הגוף דאי אפשר לקיים על ידי שליח, כגון כל הנך דקחשיב התם לולב שופר סוכה ותפילין, משא"כ במצות האב על הבן דאפשר לקיים גם על ידי שליח נשים חייבות אף דהוה מעשהז"ג, וכיון דמצות מילה אפשר לקיים על ידי שליח, א"כ י"ל דגם נשים חייבות אף דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, ולכן איצטריך הקרא דאותו ולא אותה עיי"ש.

הים ראה וינס הירדן יסב לאחור: ואיתא במדרש מה ראה, ראה ישראל באים ורכוש מצרים באים.

והנבס"ד, דאיתא במדרש רבה (פרשה כ"ט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו, עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות, שכל ישראל היו עסוקין בכסף ובזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגו', אמר הקב"ה למשה עלך נתקיים חכם לב יקח מצות עיי"ש.

ובספר חכמת התורה (דף ק"ב) כתב, דלכאורה יש לדקדק למה הוצרך המדרש להביא ראיה מן הפסוק להוכיח שמשרע"ה לקח את עצמות יוסף, זיל קרי ביה רב הוא שהרי זה מפורש בתורה.

וכתב לפרש, עפ"י המשך המדרש כי השבע השביע וגו' משל למה"ד לאדם שהכניס יינו במרתף וכו' עד וכשבא ליפטר מן העולם השביע אותם, אמר להם בקשה מכם אחי משכם גנבתם אותי חי, החזירו את עצמותי לשכם וכו' עיי"ש, ולכאורה יש להבין מנין להמדרש דלשם כך השביעם, דילמא השביעם כפשוטו שיהיה נקבר בארץ ישראל, דהרי גם יעקב שלא היה שייך בו טעם זה, השביע ליוסף לקברו באר"י, וכל הצדיקים מתחבין קבורת אר"י, וא"כ מנ"ל דלשם כך השביעם.

אך י"ל דהוי קשה ליה להמדרש כפל לשון כי השבע השביע, דתרתיה למה לי, ולכן פי' המדרש בענין אחר, דהנה קיי"ל במסכת נזיר (דף ט"ז), דאין שבועה חלה לבטל את המצוה משום דהוי מושבע ועומד מהר סיני, אך לקיים את המצוה איתא במסכת נדרים (דף ט"ז), דנשבעין לקיים את המצות שנאמר נשבעתי ואקיימה וגו', והנה האבות כאשר קיימו את כל התורה יצאו מכלל בני נח והיה להם דין מצווין ועושין, וי"ל שנחשבו בגדר מושבעין ועומדין, שהרי כרת הקב"ה ברית עם אאע"ה לתת לו את הארץ ובכלל זה שיקיימו את התורה, כי הא בהא תליא כדכתיב בתהלים (פרק ק"ה מ"ד-מ"ה) ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו, וכיון דנחשבו מושבעין ועומדין, א"כ כאשר נשבעו לקיים איזה מצוה הוי שבועה על שבועה, ולכן אמר כי השבע השביע שהשביעם על דבר שכבר היו מושבעין עליו מתחילה, והיה קשה להמדרש במה היו מושבעין מכבר להעלותו לאר"י דאיזה מצוה יש בזה בתורה, ולכן מפרש שיוסף אמר להם שכבר בלא"ה מחויבין הם להעלותו לאר"י כדי לקיים בו והשיב את הגזילה, וז"ש הרי משכם גנבתם אותי לשכם החזירוני, וכיון שהיו מחויבין מכבר להחזירו כדי לתקן אשר חטאו, א"כ עכשיו שהשביעם עוד הוי שבועה על שבועה, ועז"א כי השבע השביע שהיה כדב"ז שני חיובי שבועה.

והנה הרשב"א במסכת נדרים (דף ט"ז) ד"ה ישיבת סוכה הקשה, מפני מה חל נדר לבטל את המצוה, נימא עשה דוחה לא תעשה, ותי' דככל היוצא מפיו יעשה הוי נמי עשה עיי"ש, וי"ל דנהי דקיי"ל דקבלת אבות חל על זרעם אחריהם, מ"מ היינו רק על הל"ת, אבל העשה דככל היוצא מפיו יעשה לא חלה רק על הנשבע בעצמו ולא על בניו, דבשלמא הלאו דלא יחל דברו דלא כתיב שם גופו ופיו של הנודר, בזה י"ל דדברי אביהם חלים עליהם, בפרט לשיטת הר"ן במסכת נדרים (דף ט"ז) ד"ה הלכה ורוב הפוסקים דחולקין על הרמב"ם בה' נדרים (פ"ה-ה"א) וס"ל דהמודר לוקה ולא המדיר, ובהכרח דלא יחל אדברו קאמר, א"כ ה"ה בבניהם שייך כן, אבל בעשה דכתיב כל היוצא מפיו יעשה, כיון דכתיב פיו, ודאי אין פי אביהם כפיהם, דהרי מהאי טעמא כתב התוס' רי"ד (ריש פ"ב דקידושין) דבדבר התלוי בגופו לא שייך שליחות, אף דבכל דוכתא אמרינן שלוחו של אדם כמותו, מ"מ אין גוף השליח כשל המשלח עיי"ש, א"כ ה"נ בזה אין פי האבות כפי הבן, וממילא דלגבי החיוב לקיים את קבלת האבות ליכא בה עשה רק לאו גרידא.

ולפי"ז יש לפרש דהוקשה להמדרש, כיון שהשאלה מאת המצריים היה מצוה ממנו יתב"ש, א"כ נהי שחשש משה רבינו על שבועת יוסף, מ"מ הרי לא היה בה רק לאו גרידא, וא"כ הול"ל דיבוא עשה דשאלה וידחה הל"ת דלא יחל דברו דשבועת יוסף, אך לפי הנ"ל א"ש, שהרי כתיב השבע השביע, שהשביעם על מה שכבר היו מושבעין ועומדין, והיינו דבלא"ה כבר היו מחויבין לתקן הלאו ולהחזירו למקום שגנבוהו משם, ונמצא דעתה ע"י שהשביעם הו"ל תרי לאוין, ולא אתי חד עשה ודחי תרי לאוין, ולכן לא חשש משרע"ה לקיים עשה דוישאלו.

וזה שאמרו חז"ל עליו נאמר חכם לב יקח מצות רצ"ל שני מצות, דדייקא משום שהיו שני מצות יחד לכן עסק בה, ועז"א דכל ישראל היו עסוקין בכסף ובזהב ומשה היה עסוק בארונו של יוסף כלומר דבאותו זמן עצמו שהיו בני"י עסוקין בכסף וזהב, בו בזמן עסק משה בעצמות יוסף, אך מנ"ל דהיה בשעה זו עצמה דלמא היה בשעה אחרת, עז"א המדרש שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע וגו', וקשה מה קמ"ל בזה דהיה שבועה על שבועה, ומה ענין זה לכאן, ובהכרח דרצ"ל דמהאי טעמא עסק משה בעצמות יוסף ולא עסק במצות וישאלו וגו', אע"ג דבכה"ת אמרינן עשה דוחה ל"ת, משום דכאן היה לפניו שני חיובי שבועה ואין עשה דוחה שני לאוין, וז"ש עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות תדע שהרי באותו זמן שהיו עסוקין בשאלה היה הוא עוסק בעצמות יוסף, וקשה יבוא עשה דוישאלו וידחה לל"ת, ובהכרח דשאני הכא דהשבע השביע בשני שבועות דהו"ל תרי לאוין, ובאשר לכן קרא עליו חכם לב יקח מצות כיון שהיו כאן שני מצות עכ"ד.

הים ראה וינס הירדן יסב לאחור: ואיתא במדרש מה ראה, ארונו של יוסף ראה והוא פליאה.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר שמע יעקב (פ' וארא) ליישב קושיית המפרשים דאיך רצה הקב"ה להוציא את בני ישראל ממצרים, כי הקב"ה גזר ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, והקב"ה שומר משמרתה של תורה, ואיך בא הקב"ה לעבור על דבר תורה ולהוציאם אחר היותם במצרים רק רד"ו שנים.

דיש לומר דאף דגזר הקב"ה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ואית ביה עשה וכדאיתא במסכת כתובות (דף ק"ו:) כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה דכתיב בבלה יבואו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם, וה"נ גזר אומר שמה יהיו ד' מאות שנה והוי עשה, מ"מ כיון שויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם ונפלו לדיוטא התחתונה דאלו היו שוהין שם עוד שעה אחת היו נטמעין ח"ו לעד ולא היה נזכר שם ישראל עוד כנודע מהאריה"ק, נמצא שהיה ביציאתם הצלת כלל ישראל, ומשו"ה שייך בהם כעין הא דעשה דוחה ל"ת, דכמו"כ אתי עשה דהצלת ישראל ודחי לגזירת ועבדום וענו אותם.

ואף דגזירת ועבדום וענו אותם נמי עשה הוא, ע"ד שאמרו כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, והכי נמי דגזר אומר שמה יהיו ד' מאות שנה הוי עשה, וקשה דמאי אולמיה האי עשה מהאי עשה, מ"מ עשה דהצלת ישראל אליהם הוי עשה דרבים, ודחי לעשה של הגלות, כדאיתא במסכת ברכות (דף מ"ז:), מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, ופריך הגמ' והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבדו, ומשני לדבר מצוה שאני, ופריך מצוה הבאה בעבירה היא, ומשני מצוה דרבים (להוציא רבים ידי חובתן בקדושה) שאני עיי"ש, הרי דלצורך מצוה דרבים שפיר דחינן עשה עיי"ש.

ואיתא במסכת ר"ה (דף ל:), בראשונה היו מקבלין עדות החודש כל היום, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר (שלא אמרו בתמיד של בין הערבים שירה כל עיקר לפי שלא ידעו מה שיר יאמרו שמה עוד סוף העדים לבוא היום ושיר של י"ט יש לומר או לא יבואו ונמצא שהוא חול), התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה וכו', והקשו התוס' (ד"ה ונתקלקלו), אמאי קאמר ונתקלקלו הלויים בשיר לחוד, אמאי לא חשיב קלקול של קרבנות מוסף שלא הקריבו מוסף של ראש חודש, שאחר שהקריבו התמיד אין יכולין להקריבו כדדרשינן עליה השלם, ותירצו דשפיר הוי מצי להקריב אחר התמיד המוסף של ר"ח, משום דאתי עשה דרבים ודחי עשה דהשלמה, כדאמרינן במסכת גיטין (דף ל"ח:) גבי שחרר עבדו והשלימו לעשרה, מצוה דרבים שאני עיי"ש, מבואר מזה דאף דאמרינן אין עשה דוחה עשה, מ"מ עשה דרבים חמור ואליה שפי ודוחה עשה.

ואיתא במדרש (ב"ר פרשה ה-ה) א"ר יוחנן תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לבני ישראל, הדא הוא דכתיב וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו עיי"ש, ולפי"ז צ"ב דאמאי סירב הים לקרוע הלא הותנה עמו מראש שיהא נקרע לבני ישראל, אך י"ל דהים ס"ל דלא נצטווה לקרוע אלא באם בנ"י יהיו כשרים וצדיקים, אך כיון דבהיות בנ"י במצרים נתקיים בהם ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, כמבואר בילקוט שמעוני (פ"ד רמז הל"ד) שהס"מ קיטרג על ישראל ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים, ואמר הכתוב ביחזקאל (פרשה ב-ז) ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו, א"כ אדעתא דהכי לא נאמר התנאי ולכן מיאן לקרוע.

אולם מבואר במד"ר פרשת שמות (פרשה א-ל"ו) בפסוק וירא ה' את בני ישראל הוי שעשו תשובה בסתר עיי"ש, וכיון דעשו תשובה ליכא טענה דהללו עובדי ע"ז, ושפיר עליו להקרע בפניהם, אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז א"כ שפיר היה צריך הים לקיים תנאו, ולא היה לו שום אמתלא לקיים הטענה, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אז שפיר הצדק הוא עם הים שאינו צריך ליבקע.

אמנם דבר זה אי מהני תשובה על חטא דע"ז או לא תליא אי אמרינן עשה דוחה שני לאוין או לא, דבס' חמודי צבי (פרשת מטות) כתב הטעם דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, דהטעם דתשובה מהני הוא משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת כדאיתא ביומא (פ' ט"ז) א"ר יוחנן גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה (לא יוכל בעלה הראשון וגו'), שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' עיי"ש, וכ"ז תינה בשאר עבירות דליכא רק מעשה העבירה, דהמחשבה ל"ה עבירה, דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה כדאיתא בקידושין (דף ל"ט:) וליכא רק חד ל"ת שפיר אמרינן דהעשה דתשובה דוחה הלאו, משא"כ בע"ז דהמחשבה נמי נחשב לחטא כאלו עשה מעשה, דכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכתב המהרש"ל בביאורו על הסמ"ג (ל"ת א) דמהאי קרא ילפינן איסור ע"ז במחשבה, כמש"כ הסמ"ג שלא להעלות במחשבה ח"ו שיש שום אלהים זולת ה', דכן משמע לך אפילו כשגלוי לך לבד דהיינו במחשבת לבך עיי"ש, ועיין בקידושין (טו), נמצא דבחטא דע"ז יש בה ב' לאוין, מה שחשב לעבוד ע"ז, ועצם המעשה שעבד ע"ז, ונודע שיטת הכריתות דאין עשה דוחה שני לאוין, ולכן אמרינן דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, דהנה הים לא רצה לקרוע משום דהתנאי היתה אם בני ישראל יהיו צדיקים, וכיון שעבדו ע"ז במצרים אדעתא דהכי לא נאמר התנאי, ואף שבני ישראל עשו תשובה, עכ"ז לא רצה לקרוע הלא על חטא דע"ז לא מהני תשובה, אך כאשר ראה בני ישראל באים ורכוש מצרים בידם, דהיינו שהעדיפו לעסוק במצוה זו מאשר בעצמות יוסף, דהכריעו דקיום מ"ע דוישאלו עדיף משני ל"ת, דעשה דוחה שני לאוין, ולפי"ז מהני תשובה על חטא דע"ז ולכן נס ונקרע לפנייהם ודו"ק.

אך עיין בספר טורי אבן (סו) שתמה ע"ד התוס' הנ"ל, מהא דאיתא במסכת מנחות (דף פ"ד.) דמקשינן איך עומר בא בשנת השמיטה הא לאכלה אמר רחמנא ולא לשרפה, והיכי מקריבין הקומץ לשורפו על גבי המזבח הא עובר בעשה דלאכלה ולא לשריפה עיי"ש, ואי נימא דעשה דרבים דחי עשה לק"מ דהרי עומר קרבן ציבור הוא ואתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד דלאכלה עיי"ש שהאריך בזה.

וכן מדברי הרמב"ם בהל' קידוש החודש (פ"ג-ה"ה) משמע שלא כדברי התוס', דכתב שם בראשונה היו מקבלין עדות החודש כל יום שלשים, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא עד בין הערבים ונתקלקלו במקדש ולא ידעו מה יעשו אם יעשו עולה של בין הערבים שמא יבואו העדים ואי אפשר שיקריבו מוסף היום אחר תמיד של בין הערבים עכ"ל, ומבואר דס"ל שכאשר נשתהו העדים לבוא נגרם קלקול גם בהקרבת הקרבנות, דלא הותר להקריבם אחר התמיד דלא אתי עשה דרבים ודחי עשה דהשלמה.

ואיתא בחולין (קל"ח:) עוף טהור שהרג את הנפש (ואח"כ מרד ונמצא בקן) פטור משלוט, מאי טעמא, דאמר קרא שלח תשלח את האם, במי שאתה מצווה לשלחו, יצא זה שאי אתה מצווה לשלחו אלא להביאו לבית דין, ומיירי דלא גמר דיניה ובעי לאתוייה לבי דינא וקיומי ביה ובערת הרע מקרבך (מצוה על כל הפוגע בחיובי מיתה להביאן לבית דין כדי לבער רשעים מישראל) עיי"ש, וכתב ע"ז בחידושי הר"ן וז"ל, ויש שהקשו וליתי עשה ול"ת דלוח ולדחי עשה דובערת הרע מקרבך, ותמהני דאפילו עשה ול"ת לא דחי עשה, ואנן אמרינן דאתי עשה ודחי ל"ת גרידא, אבל עשה דידחה עשה ואפילו דאלים דאית בה לאו לא עכ"ל עיי"ש, ולכאורה לפי"ז י"ל דה"ה בעשה דרבים אף דאלים טובא אינו דוחה עשה.

והנה בטעמא דאמרינן אין עשה דוחה עשה דמאי אולמיה האי עשה מהאי עשה, כתב בשו"ת נובי"ק חחו"מ בסופו בתשובה לחתנו, דהא דאמרינן מאי אולמא האי עשה מהאי עשה לא מצינו לזה שום לימוד, רק הוא ע"ד שהשיב ר' יהושע לר' אליעזר בובחים (פ) הניתנין במתן א' שנתערבו במתן ד', דהשיב ר"י כשנתת עברת ועשית מעשה, כשלא נתת עברת ולא עשית מעשה, ה"נ שני מ"ע לפנינו שב ואל תעשה עדיף ליה, עיי"ש שדן אם סברא זו הוא מה"ת או מדרבנן, וכדבריו איתא במאירי בפסחים שם.

אך י"ל דהא דאין עשה דוחה עשה הוא משום דקיי"ל עוסק במצוה פטור מן המצוה, וכשם שהעוסק במצוה כיון שעוסק במצוה אחת פטור רחמנא מכל מצוה אחרת, כמש"כ הריטב"א במסכת סוכה (דף כ"ה.) דאפילו אם רוצה להניח מצוה זו שעוסק בה ולעשות מצוה אחרת אין הרשות בידו דהעוסק במצוה פטור מן המצוה עיי"ש, הרי דאין רשאי להעדיף מצוה אחרת לעומת המצוה שמקיים אותה עתה, ולפי"ז י"ל דה"נ כיון שיש לפניו קיום מ"ע שמקיימו כבר עתה בשב ואל תעשה אין לומר שיבוא עשה אחר וידחנו, דאין להניח מצוה זו ולעסוק בחבירתה, ולכן אמרינן דמאי אולמיה האי עשה מהאי עשה.

ואיתא במסכת סוכה (דף כ"ה:) דלכן צריכין לב' הילפותות דעוסק במצוה פטור מן המצוה, דמקראי דויהי אנשים ידעינן דפטור אפילו ממצוה דיש בו כרת, ומובלכתך בדרך ילפינן דאפילו במטא זמן חיובא פטור, וכתבו התוס' (ד"ה משום) דאין להקשות מהא דהולך לשחוט את הפסח דמטא למת מצוה מולאחותו אפילו לאחר חצות כמבואר במסכת זבחים (דף ק.), ונילוף מזה דאפילו במטא זמן חיובא פטור מן המצוה, דמת מצוה שאני, אבל קשה (לרבה) דאמר התם אידי ואידי לאחר חצות כאן קודם ששחטו וזרקו עליו כאן לאחר ששחטו וזרקו עליו (ליוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח ונמנו אחיו הכהנים וטמאוהו בעל כרחו), אלמא מטמא לקרובים אפילו היכא דמטא זמן חיובא זמן הפסח מאחר שלא שחטו וזרקו עליו, ואין לומר דהיא גופא ילפינן מחתן דפטור מקריאת שמע, דדילמא שאני קריאת שמע דלית ביה כרת כדקאמר הכא ולא אתי מיניה פסח דאיכא כרת ומטיא זמן חיובא עיי"ש, והיוצא לנו מזה דאין לנו דפטור מן המצוה במטא זמן חיובא רק לגבי קריאת שמע דלית ביה כרת שהרי בהא דפסח אכתי לא מטא זמן חיובא, וי"ל דאינו פטור מעשה שיש בו כרת רק בדלא מטא זמן חיובא.

ובספר מלוא הרועים ערך עוסק במצוה (א"ח ג) כתב, די"ל דהך מילתא אם פטור מן המצוה אפילו בעשה שיש בו כרת ומטא זמן חיובא תליא אי ס"ל קריאת שמע דאורייתא, דהנה למ"ד דקריאת שמע מדרבנן ומוקי קרא דבשבתך בביתך ובלכתך בדרך בדברי תורה, עכצ"ל דיליף דין העוסק במצוה פטור מן המצוה במטא זמניה מדפטרה התורה את העוסק במצוות מלימוד התורה, וא"כ לפי"מ דאמרינן במסכת סנהדרין (דף צ"ט.) עה"פ כי דבר ה' בזה ואת מצוותו הפר הכרת תכרת הנפש היא וגו' כי דבר ה' בזה ר' נהוראי אומר כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק עיי"ש, נמצא דת"ת חשוב כעשה שיש בו כרת והרי מצוות לימוד התורה הוא בכל עת ושעה, וא"כ מדגלי קרא דעוסק במצוה פטור מתלמוד תורה שיש בו כרת, מוכח דפטור אפילו ממצוה שיש בו כרת דמטא זמניה עכ"ד, מבואר מזה דלמ"ד דקריאת שמע מדרבנן מוכח דאמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו בעשה שיש בו כרת.

ולפי"ז י"ל דבזה תליא אי בעשה דרבים אמרינן מאי אולמיה ההאי עשה מהאי עשה, דאי ס"ל קריאת שמע מדרבנן, ואמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו בעשה שיש בו כרת, והיינו דאין להניח מצוה שעומד לנגדו עבור מצוה אחרת, ואפילו כשאותה מצוה אחרת יש בו חומר כרת ומטא זמן חיוביה וכדמוכח מתלמוד תורה כנ"ל מהמלוא הרועים, א"כ ה"נ י"ל דגם בעשה חמור אמרינן מאי אולמיה האי עשה מהאי עשה, ולכן אפילו בעשה דרבים אין דוחה את העשה, דאף שהוא עשה חמור מ"מ שייך לומר סברת מאי אולמיה האי מהאי, משא"כ אי ס"ל קריאת שמע מדאורייתא, ולא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה היכא דהמצוה הוא עשה שיש בו כרת, חזינן דהיכי דהעשה הוא חמור לא אמרינן מאי אולמא האי עשה מהאי עשה, ולפי"ז שפיר י"ל דעשה דרבים דחי עשה.

ואיתא במסכת מנחות (דף מ"ג), תנו רבנן, הכל חייבין בציצית כהנים לויים וישראלים גרים נשים ועבדים, ר"ש פוטר בנשים מפני שמצות עשה שהזמן גרמא הוא (הלילה לר"ש לאו זמן ציצית והוי יום זמנה), וכל מצעשהז"ג נשים פטורות, מאי טעמא דר"ש, דתניא וראיתם אותו פרט לכסות לילה וכו', ורבנן וראיתם אותו מאי עבדי ליה, מיבעי להו לכדתניא, וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וגו', ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בו, ואיזו זו, זו קריאת שמע דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן עיי"ש.

וכתב המלוא הרועים ערך קריאת שמע (אות י"ג), דמבואר מזה דאי ס"ל דנשים חייבות בציצית אז אמרינן דק"ש דאורייתא, משא"כ אי ס"ל דנשים פטורות מציצית אז י"ל דק"ש דרבנן עיי"ש, ועיין בשו"ת משיבת מרדכי בפתיחה (דף ד: מהפח"ס) שכתב, ואע"ג דהתוס' (ד"ה ואי) כתבו דאסמכתא בעלמא דקריאת שמע דרבנן, הא התוס' בסוטה (דף ל"ב:) ד"ה ורבי, לא כן כתבו, דכתבו שם ודוחק לומר דכל היכא דמשמע מינייהו דמה"ת הוי אסמכתא בעלמא דאין שיטת הגמ' לדייק כ"כ על אסמכתא וכו' עיי"ש.

וכתב בווי העמודים (מובא בספר נפתלי שבע רצון פ' ויחי, ובספר דרש משה פ' בשלה, ובספר בירך יצחק פ' ויחי), דלכן נקבר גופו של יעקב בארץ ישראל ויוסף רק עצמותיו בלבד, משום דאמרו חז"ל במסכת נדה (דף ל"א.) ג' שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו, אביו מזרע הלובן שממנו עצמות וגידין וכו', אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר וכו', והקב"ה נותן בו רוח ונשמה עיי"ש, ומאחר שיצחק ורבקה שניהם קבורים בא"י, על כן נקבר יעקב בא"י, משום ששם נקבר בין החלק שיש לו מאביו שהוא עצמות וגידין, ובין החלק שיש לו מאמו שהוא עור ובשר, אבל יוסף שרק יעקב נקבר בא"י, על כן החלק ההוא שהיה לו מעיקב דהיינו עצמות וגידין נקבר ג"כ בא"י, אבל אמו רחל שנקברה בחו"ל, ע"כ החלק ההוא שיש לו מאמו דהיינו עור ובשר לא נקבר בא"י עיי"ש.

ועפ"י כתב בספר נפתלי שבע רצון פ' ויחי (דף כ"ה:) דבזה יובן למה לא צוה יוסף לבניו שישאווהו מיד לא"י כמו יעקב, דיוסף א"א היה לו שישאווהו מיד לא"י, מאחר שאמו רחל נקברה בחו"ל לכך הוצרך ג"כ גופו להקבר בחו"ל, רק החלק שהיה לו מצד אביו היה אפשר להקבר בא"י, ולכן נכנסו רק עצמותיו שהם חלק מהאב, וע"כ הוצרך להשאיר במצרים עד שיתעכל הבשר שהוא חלק האם, וישארו רק הגידין והעצמות שהן חלק האב, ולכן לא ביקש מהם שישאווהו מיד לא"י אלא רק והעליתם את עצמותי עיי"ש.

והטעם שלא נקברה רחל בא"י, כתב הרמב"ן (פרשת ויחי) עה"פ ואקברה שם, דלכן לא הוליך יעקב את רחל למערת המכפלה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש לו מאבותיו, ולא היא הנושאת לו בראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לו לקחה.

ונודע קושיית המפרשים דהיאך לקח יעקב שני אחיות, כיון דהאבות שמרו כל התורה עד שלא ניתנה, ובספר כתנת תשב"ץ (ח"א אות מ') כתב לתרץ דכיון דיעקב עדיין לא קיים מצות פו"ר, א"כ אתיא עשה דפו"ר ודחי הל"ת דשתי אחיות, לשיטת הר"ש מקינון בספר כריתות (ח"ה שער ג' ס"י קס"ג) דעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת עכ"ד.

ולכאורה יש להעיר לפימש"כ התוס' בגיטין (דף מ"א.), דגבי מצות פריה ורביה לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, דבדידה ליכא עשה דאשה אינה מצווה על מצות פריה ורביה עיי"ש, וכיון דלא אמרינן גבי פו"ר עשה דוחה ל"ת, לא שייך לומר דעשה דפו"ר דוחה העשה דכיבוד אב ואם.

והנה המפרשים האריכו במחלוקת הראשונים לגבי עשה שאינו שוה בכל אי אמרינן עשה דוחה לא תעשה, דהרמב"ן במסכת כתובות (דף מ.) גבי אונס דדרשו חז"ל ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו, ופריך הגמ' וניתי עשה ולידחי ל"ת, ומשני היכא אמרינן עשה דוחה ל"ת כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיומיה לעשה, אבל הכא אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה כלל, ועיי"ש ברש"י ותוס', והרמב"ן כתב ע"ז וז"ל, מי איתיה לעשה כלל, ולא אשכחן עשה דקיל שברשות האדם לבטלו מעיקרו שיהא דוחה לא תעשה, דלא גלי לן רחמנא ככי האי עשה, ודמי לעשה שאינו שוה בכל דלא דחי עכ"ל, וכ"ה דעת הר"ן במסכת סנהדרין (דף י"ח.) לענין יבום עיי"ש, ואמנם בתוס' במסכת יבמות (דף ו.) ד"ה טעמא משמע דגם עשה שאין שוה בכל דוחה לא תעשה, ממה שהקשו לפי"מ דבעינן למילף דעשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת, א"כ קרא דכלאים בציצית למה לי, הרי אפילו ל"ת שיש בו כרת נדחה, ותירצו דאיצטריך קרא משום דסד"א דלא לידחי עשה דציצית ללאו דכלאים, כיון דהו"ל עשה שאין שוה בכל דנשים פטורות בציצית עיי"ש, ומשמע דלפי האמת דילפינן עשה דוחה לא תעשה מכלאים בציצית ילפינן מינה אפילו לעשה שאין שוה בכל, ועיי"ש (דף ה.) בתוס' ד"ה ואכתי.

והנה האחרונים הקשו לשיטת הראשונים הנ"ל דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת בעשה שאינו שוה בכל, דכיון דדין עשה דוחה ל"ת ילפינן מכלאים בציצית, וגם שם הוי העשה אינו שוה בכל דנשים פטורות מציצית, דהוי מצעשהז"ג דאינו נוהג בלילה, ואעפ"י כ אמרינן דאתי עשה דציצית ודחי לאו דכלאים, וא"כ נימא דבכל עשה דוחה לא תעשה ידחה הל"ת אע"ג דהוי עשה שאינו שוה בכל, ועיין במלוא הרועים ערך עדל"ת (אות כ"ז) שכתב, דזה אי בעשה שאינו שוה בכל אמרינן עשה דוחה ל"ת או לא תליא בהא, דאי ס"ל דנשים פטורות מציצית, שפיר י"ל דגם בעשה שאש"ב אמרינן עשה דוחה לא תעשה, משא"כ אי ס"ל דנשים חייבות בציצית אז י"ל דרק בעשה השוה בכל אמרינן עשה דוחה לא תעשה, ובעשה שאש"ב לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה עיי"ש.

לחירות אמרינן שירה (ביציאת מצרים אמרו שירה על הים) ממיתה לחיים לא כל שכן, אי הכי הלל נמי נימא (שהיא שירה), אמר ר' יצחק לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ, יציאת מצרים דנס שבחוצה לארץ היכי אמרינן שירה, כדתניא, עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל ארצות לומר שירה, משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה, רב נחמן אמר קרייתא זו הלילא, מתקיף לה רבא, מי דמי, בשלמא התם הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה (שהרי לחירות יצאו), אלא הכי הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשוורוש, אכתי עבדי אחשוורוש אנן (דלא נגאלו אלא מן המיתה) וכו' עיי"ש.

ובהגהות מצפה איתן (שם) הקשה, דמשמע דביציאת מצרים אמרו הלל לבד משירה שאמרו על הים, וכן משמע במסכת ברכות (דף נ"ז) דקרי הלל המצרי, וכ"מ בירושלמי (פ"ה) דפסחים וכו', וכן משמע במכילתא (פרשת בשלח) וכו', והנה קשה ע"ז מדרבא גופיה דאמר בקידושין (ט"ז) ובב"ק (דף ק"ג), דעבר עברי הנמכר לנכרי גופו קנוי עיי"ש, וא"כ אכתי הוו עבדי פרעה ולא יצאו לחירות באמירת קומו צאו בעל פה כיון דגופו קנוי דהכי מוכח בקידושין, אלא י"ל דאמירת פרעה היתה שיהיו עבדי ה' וקיי"ל אמירה לגבוה כמסירה להדיוט עיי"ש.

ולכאורה יש להעיר ע"ז, דאיתא בילקוט פרשת מטות (רמז תשפ"ג), אל ראשי המטות לבני ישראל לאמור, בני ישראל עוברין בבל יחל ואין עכו"ם עוברין בבל יחל עיי"ש, אך הא דממעטינן דאין עכו"ם מוזהרין בבל יחל אינו דבר השווה לכל, דהתוס' במסכת נזיר (דף ס"א) ד"ה הניחא כתבו, דב"נ אינו בבל יחל עיי"ש, אך במסכת ע"ז (דף ה:) איתא, א"ר אלעזר, מנין למחוסר אבר דאסור לבני נח (להקריב לגבוה ודומיא דקרבנות שנהגו אבותיהם לשמים הן נוהגין לעבודת כוכבים שלהן), דכתיב ומכל החי מכל בשר שנים מכל וגו' (על שם שהיה עתיד נח להקריב מהן דכתיב ויקח מכל בהמה הטהורה וגו'), אמרה תורה הבא בהמה שחיינן ראשי אברים שלה וכו' עיי"ש.

והקשו התוס' (ד"ה מנין) וז"ל, ותימה מ"ט לא חשיב ליה בהדי ד' מצות שנצטוו ויתחייבו עליו מיתה, ואין לומר משום דאזהרתיה לא כתיבא בהדיא, הא מכלל הן אתה שומע לאו, כדררשינן מכל עץ הגן אכל תאכל ולא גזל, ודבק באשתו ולא באשת חבירו, אלא י"ל דהאי קום עשה הוא, דמאיש איש מרבינן שהעכו"ם נודרים נדרים ונדבות כישיראל, ואם נדר מחוסר אבר אמרינן ליה קום והבא קרבן שלם וקום ועשה לא קחשיב עכ"ל, ומשמע דגם ב"נ מצווה בבל יחל דהרי בלא"ה לא היה חייב להביא קרבנו.

ובגליון הש"ס הקשה הגרע"א זצ"ל, דיש לעיין למה אומרים לו הבא קרבן שלם, וכי מחוייב הוא בכך להביא קרבן שלם אף בנדר ואמר הרי עלי אפי"ה הרי אין ב"נ מצווה על לאו דלא יחל ועל מוצא שפתיך, רק דברוצה להביא מחוסר אבר אמרינן לו אל תביא, אבל להביא אחרת מנ"ל עכ"ל, הרי דהגרע"א ס"ל בפשיטות דב"נ אינו מצווה בבל יחל.

וכן כתב מהרימ"ט בדרשותיו (סוף פרשת ויחי) בטעם שמתה רחל תיכף בכניסתם לארץ, שלא יכנס לא"י בשתי אחיות, ומה שלא מתה לאה, משום דקדמה נישואיה ובהיתר נשאה, אבל רחל שנשאה אחר לאה מתה, ואף שאת רחל קידש תחלה בעבודה, בני נח בבעילה תלי רחמנא וקידושין אין להם עיי"ש.

ולפי"ז יבואר המדרש, דהים לא רצה לקרוע דאכתי לא הגיע הזמן, אך כשראה ארונו של יוסף, דלא הביאהו מיד אחרי שמת, דרק עצמותיו שהם חלק מהאב היה אפשר להקבר בא"י, ולכן הוצרך להשאר במצרים עד שיתעכל הבשר שהוא חלק האם, וישארו רק הגידין והעצמות שהן חלק האב, וע"כ דאיכא איסור שתי אחיות, וע"כ דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת במצות פו"ר, משום דבדידה ליכא עשה ועשה שאינה שוה בכל לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, וס"ל נשים חייבות בציצית, וקריאת שמע דאורייתא, ולא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה היכא דהמצוה הוא עשה שיש בו כרת, ולפי"ז שפיר י"ל דעשה דרבים דחי עשה, ולכן וינס ודו"ק.

***

הים ראה וינס הירדן יסב לאחור: ואיתא במדרש, מה ראה, ראה ארונו של יוסף. עוד איתא במדרש, מה ראה, ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם. עוד איתא במדרש, מה ראה, ברייתא דר' ישמעאל ראה.

והנבס"ד לשלב המדרשות, דאיתא במדרש שוחר טוב (פרק ק"א), כיון שיצאו ישראל ממצרים משעבוד של טיט ולבנים אמרו הלל, ואימתי אמרו, בשעה שבאת מכת בכורות, עמד לו פרעה והלך לו אצל משה ואהרן בלילה שנאמר ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה, והיה דופק פרעה על פתחו של משה ואהרן בלילה, אמרו לו שוטה בלילה אנו עומדים וכי גנבים אנחנו שנלך בלילה, בבוקר אנו יוצאים המתן עד הבוקר שכן אמר לנו הקב"ה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, אמר להם הרי מתו כל מצרים שנאמר ותחזק מצרים על העם, אמרו לו ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך, אמור הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה, התחיל פרעה צווח ואומר לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, והרי אתם עבדי של הקב"ה, צריכים אתם להלל לו שאתם עבדי שנאמר הללויה-הללו עבדי ה' עיי"ש.

ואיתא במסכת מגילה (ד"ה) תנו רבנן, ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה, מאי דרוש, אמר ר' חייא בר אבין אמר ר' יהושע בן קרחה, קל וחומר, ומה מעבדות

וגידין, ובין החלק שיש לו מאמו שהוא עור ובשר, אבל יוסף שרק יעקב נקבר בא"י, על כן החלק ההוא שהיה לו מיעקב דהיינו עצמות וגידין נקבר ג"כ בא"י, אבל אמו רחל שנקברה בחו"ל, ע"כ החלק ההוא שיש לו מאמו דהיינו עור ובשר לא נקבר בא"י עיי"ש.

ועפ"י כתב בספר נפתלי שבע רצון פ' ויחי (דף כ"ה:) דבזה יובן למה לא צוה יוסף לבניו שישארוהו מיד לא"י כמו יעקב, דיוסף א"א היה לו שישארוהו מיד לא"י, מאחר שאמו רחל נקברה בחו"ל לכך הוצרך ג"כ גופו להקבר בחו"ל, רק החלק שהיה לו מצד אביו היה אפשר להקבר בא"י, ולכן נכנסו רק עצמותיו שהם חלק מהאב, וע"כ הוצרך להשאר במצרים עד שיתעכל הבשר שהוא חלק האם, וישארו רק הגידין והעצמות שהן חלק האב, ולכן לא ביקש מהם שישארוהו מיד לא"י אלא רק והעליתם את עצמותי עי"ש.

*

אך י"ל הטעם שלא נקברה רחל בא"י הוא, משום איסור דשתי אחיות כמש"כ הרמב"ן בפ' ויחי (מ"ח-ט), דלכן לא הולך אותה יעקב למערה כדי שלא יקבור שני אחיות, והאבות שמרו התורה רק בא"י ולא בחו"ל עיי"ש, וע"ע ברמב"ן פ' תולדות (כ"ו-ה).

אך לכאורה לפימש"כ הרדב"ז בשו"ת (סי' תרצ"ח), דיעקב היה מותר לישא ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ח), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל ע"כ הגמ', וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד, ולפי"ז ליכא שום נדנוד איסור במה שנשא השתי אחיות.

ואיתא בתנחומא (מובא ברש"י עה"ת) הטעם שנענשה דינה שבא עליה שכס, משום דהיתה יצאנית כדכתיב ותצא לאה וכל כבודה בת מלך פנימה, אך במד"ר פ' וישלח (ע"ט-ה) איתא, אר"ל ויקרא לו א-ל אלהי ישראל, אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים, ר' הונא בשם ריש לקיש אמר אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך, מחר בתך יוצא ומתענה, הה"ד ותצא דינה בת לאה עיי"ש, ועיין בילקוט הגרשוני ח"ה בהשמטות שכתב דאי דרשינן סמוכין בכה"ת מסתבר טפי לדרוש כר"ל שיעקב קרא לעצמו א-ל דבזה מובן הסמיכות של ותצא דינה בת לאה עיי"ש.

ועיין במשנה למלך הלכות מלכים (פ"י ה"ז) ד"ה ודע, שציין לדברי התוס' דמשמע מדבריהם דב"נ מצווין בכל יחל, ותמה על דבריהם דמנלן, והאריך טובא בהאי ענינא, והביא שמצא דאיפלוגי בזה בירושלמי נזיר (פ"ט ה"א), דאיתא התם, מה מיעטת בו (דבנדרים כתיב לבני ישראל לאמור), ישראל בכל יחל ואין העכו"ם בכל יחל (ופליגי ר' יונה ור' יוסי לענין מה מיעטיה קרא), אמר ר' יונה ישראל יש להן היתר חכם, עכו"ם אין להן היתר חכם, (דנפקא לן היתר חכם מדכתיב לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, דזה נוהג רק בישראל משא"כ עכו"ם לא שייך בהם התרה על נדרם), אמר ר' יוסי ישראל צריכין היתר חכם והעכו"ם אין צריכין היתר חכם (דאינו צריך היתר חכם מיעטיה קרא שהוא מיחל בעצמו את נדרו), ואתייה דר' יוסי כדר' אבהו, חדא נכרית אתת לגבי רבי אבהו (לשאל על נדרה), אמר לאבימי בר טובי, פוק ופתח לה בנולד (משום דסבר דאינה צריכה היתר חכם שהרי אין פותחין בנולד), ודרבי יונה כרבי אחא, דאמר הוא לבן הוא כושן רשעתיים (שופטים ג-ח), ולמה נקרא שמו כושן רשעתיים, שעשה שתי רשעיות, אחת שחילל את השבועה (שנשבע ליעקב אבינו בכריתות ברית השלום אלמא דחל השבועה על עכו"ם מדקרי לה רשעת ומדריש שחילל את השבועה ש"מ שאין מועיל לו התרה), ואחת ששיעבד בישראל שמונה שנה וכו' עיי"ש.

והנה המקור דאמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, כתב הרא"ש במסכת נדרים (דף כ"ט) ד"ה שאני הכא דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט וז"ל, וחייב לקיים דבריו כאלו נדר דכתיב מוצא שפתיך תשמור ולא מצי למיהדר ביה עכ"ל, וכן הביא הרשב"ם במסכת ב"ב (דף קל"ג) ד"ה ולא תשיימה את עיי"ש, וכתב בספר חתן סופר שער המקנה והקנין (כלל ג') אמירה לגבוה (את א), דלפי"ז י"ל דבעכו"ם לא אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, כיון דילפינן לה מקרא מוצא שפתיך תשמור, וגבי ב"נ ליכא בל יחל ומוצא שפתיך תשמור עיי"ש, ולפי"ז הדקל"ד דאכתי עבדי פרעה אנן כיון דפרעה לא כתב שטר שחרור.

אך מהא דרחל מתה בדרך מוכח דב"נ מוזהרים על בל יחל, דאיתא במדרש רבה ויקרא (פרשה ל"א) ובמדרש תנחומא פרשת וישלח (סי' ח), רבנן אמרי כל מי שנודר ומשהה נדרו קובר את אשתו, הה"ד ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל עיי"ש, וכן איתא בזוה"ק פרשת וישלח (דף קע"ד), בגין דיעקב איחר נדרו איתקף דינא ובעיא דינא בשעתיה דסכנה דהוית רחל בה וכו', ואיתענש יעקב דכתיב אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך עיי"ש.

וכתב בווי העמודים (מובא בספר נפתלי שבע רצון פ' ויחי, ובספר דרש משה פ' בשלח, ובספר ביד יצחק פ' ויחי), דלכן נקבר גופו של יעקב בארץ ישראל ויוסף רק עצמותיו בלבד, משום דאמרו חז"ל במסכת נדה (דף ל"א) ג' שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו, אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידין וכו', אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר וכו', והקב"ה נותן בו רוח ונשמה עיי"ש, ומאחר שיצחק ורבקה שניהם קבורים בא"י, על כן נקבר יעקב בא"י, משום ששם נקבר בין החלק שיש לו מאביו שהוא עצמות

ונהגה על הראשונים דס"ל דאיסורי הנאה יש לו בעלים הקשה המגן אברהם באו"ח (סי' תרמ"ט), מהא דאיתא במסכת פסחים (דף ע"ו), שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו, ואלו הן בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דאיסורי הנאה יש לו בעלים, א"כ ודאי ברשותו הוא, אף דאסור בהנאה, וא"כ איך קאמר אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו עיי"ש, ובמסכת ב"ק (דף כ"ט) איתא, אמר ר' אלעזר משום ר' ישמעאל, שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו עיי"ש.

ומעתה יחדיו יהיו משולבים הנך ג' מדרשות, והנה הים לא רצה לקרוע, וטענתו היתה דאכתי עבדי פרעה הם, דכיון דגופם קנוי ולא כתב שטר שחרור רק אמר להם הרי אתם בני חורין וכו', ואי"ל דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט דמי, דהלא בב"נ לא אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, אך כשראה ארונו של יוסף בא, דעד עכשיו לא הובא לקבורה והטעם הוא מאחר שאמו רחל נקברה בחו"ל לכך הוצרך ג"כ גופו להקבר בחו"ל, רק החלק שהיה לו מצד אביו היה אפשר להקבר בא"י, ולכן נכנסו רק עצמותיו שהם חלק מהאב, והטעם שרחל מתה בדרך מפני שיעקב לא קיים נדרו, וע"כ דגם ב"נ מחוייב בכל יחל, ולפי"ז גם בב"נ אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, ולכן וינס.

אך אכתי י"ל דבב"נ ליכא כל יחל, והא דמתה רחל בדרך הוא משום חטא דשתי אחיות, ע"ז מתרץ המדרש דראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם, וקשה הלא קיי"ל דאינו לוקה ומשלם, וע"כ דלא דרשינן סמוכין, והקב"ה קרא ליעקב אל, ומעתה ליכא איסור דשתי אחיות, וע"כ דרחל מתה משום שאיחר נדרו, ומוכח דבב"נ איכא כל יחל.

אך י"ל דבב"נ ליכא כל יחל, והא דמתה רחל בדרך משום שגנבה את התרפים, ועברה על איסור גזל, ובב"נ אזהרתן זו היא מיתתן, ע"ז אמר המדרש ראה ברייתא דר' ישמעאל, דחמץ הוא אינו ברשותו של אדם, וע"כ דאיסור הנאה אין לו בעלים, ולפי"ז ליכא איסור בגזל בגניבת התרפים, וע"כ דמתה משום שעבר על כל יחל, וגם בב"נ אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, וסגי במה שאמר פרעה הרי אתם בני חורין, ולא צריכין לשטר שחרור, ולכן וינס ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ונודע קושית הפרשת דרכים (דרוש ה') דהאיך לקחו ישראל רכוש מצרים, כיון שנלקו המצריים במכות וקיי"ל דאין לוקה ומשלם עכ"ק, אך לפי"מ שכתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' שס"ג) דלפי המבואר במסכת כתובות (דף ל"ב), דהא דבאיכא מלקות וממון מילקא לקי ממונא לא משלם אליבא דריו"ח משום דכתיב כדי רשעתו וסמין ליה ארבעים יכנו, א"כ לר' יהודה דס"ל דלא דרשינן סמוכין גם במשנה תורה אלא היכא דמופנה ומוכח והכא אינו מופנה ומוכח וכו' א"כ י"ל לוקה ומשלם עיי"ש.

*

ולכאורה י"ל הטעם שלא נקברה רחל בארץ ישראל, כמש"כ רשיז"ל עה"פ בפרשת ויצא (פרשה ל"א-ל"ב), עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם, וכתב רשיז"ל, ומאותה קללה מתה רחל בדרך עכ"ל, ועיין בספר אור תורה (אות ט) שכתב, דלכן אמר יעקב אבינו עם אשר תמצא אלהיך לא יחיה מטעם דגזל עכו"ם אסור עיי"ש.

ונהגה המפרשים הקשו דאיך גנבה רחל את התרפים, הא גם בני נח נצטוו על הגזל וב"נ שגזל חייב מיתה, וכתב בשו"ת ב"צ (תאבהע"ז ח"ב בהגהות בסוף הספר סי' א' אות ד'), דמזה ראייה דאיסור הנאה אין לו בעלים, ולכן גנבה רחל את התרפים דאין להם בעלים והוה הפקר ולא עברה על גזל, [ונמה שהעיר ע"ז בב"צ שם דע"ז מותר בהנאה לב"נ, עיין בפרדס יוסף (פ' וישלח ל"ה אות ד') שכ' דמשמע בזה"ק דאסור לעכו"ם ליהנות מע"ז, וכ"כ בפשיטות בדעת תורה (יורה סי' י"ד שקי"ג) עיי"ש, וא"כ הוה איסורי הנאה דאין לו בעלים והוה כהפקר, כמש"כ הר"ן במסכת נדרים (דף פ"ה) ד"ה ואני עיי"ש].

ונודע מה שהאריכו הראשונים אי איסור הנאה יש לו בעלים או לא, עיין ברש"י סוכה (דף ל"ה) שכתב לפי שאין בה דין ממון שאינו שוה פרוטה דאיסורי הנאה הוא הלכך לאו שלכם הוא, וכ"ה בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תשמ"ו תשמ"ז) הובא ברמ"א באו"ח (סי' תרמ"ט ס"ב), דהמודר הנאה מלולבו של חבירו או מלולבו של עצמו אינו יוצא בו ביום ראשון דלא הוי שלכם, ועיין בר"ן נדרים (דף פ"ה) ד"ה רבא אמר עיי"ש, וכן ס"ל להריב"ש (סי' ת"א), אמנם הריטב"א בחידושו עמ"ס סוכה (דף ל"ה) הביא בשם רבותיו דאיסורי הנאה מקרי שלו עיי"ש, ועיין בשו"ת חת"ס חאו"ח (סי' ע"ב) שהוכיח דשיטת התוס' הוא דאיסורי הנאה יש לו בעלים, וכ"כ בשו"ת ברית אברהם חאו"ח (סי' כ"ו אות ה'), ועיין מש"כ הקצות (סי' ת"ו סק"ב) ובאבני מילואים (סי' כ"ח ס"ק נ"ו) עיי"ש.